

Установа адукацыі
“Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт
імя Максіма Танка”

А.І.Жук
2025 г.

Рэгістрацыя № УД 31-2-119 / вуч.

ГІСТАРЫЧНАЯ ГРАМАТЫКА БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

Вучэбная праграма ўстановы адукацыі
па вучэбнай дысцыпліне для спецыяльнасці:

- 6-05-0113-02 Філалагічная адукацыя (Беларуская мова і літаратура);
- 6-05-0113-02 Філалагічная адукацыя (Беларуская мова і літаратура.
Замежная мова (з указаннем мовы))

2025 г.

Вучэбная праграма складзена на аснове адукацыйнага стандарту вышэйшай адукацыі зацверджанага 02.08.2023, рэг. № 225, вучэбных планаў спецыяльнасці 6-05-0113-02 Філалагічная адукацыя (Беларуская мова і літаратура; Беларуская мова і літаратура. Замежная мова (з указаннем мовы)), зацверджаных 23.02.2023, рэг. № 049 – 2023/у, рэг. № 048 – 2023/у, рэг. № 50 – 2023/у

СКЛАДАЛЬНІКІ:

Д.В.Дзятко, загадчык кафедры мовазнаўства і лінгвадыдактыкі ўстановы адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка”, доктар філалагічных навук, прафесар;

С.У.Шахоўская, дацэнт кафедры мовазнаўства і лінгвадыдактыкі ўстановы адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка”, кандыдат філалагічных навук, дацэнт

РЭЦЭНЗЕНТЫ:

М.Р.Прыгодзіч, прафесар кафедры беларускага мовазнаўства Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, доктар філалагічных навук, прафесар;
А.П.Жыганава, дацэнт кафедры беларускай і замежнай літаратуры ўстановы адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка”, кандыдат філалагічных навук, дацэнт

УЗГОДНЕНА:

Дырэктар ДУА “Гімназія № 18 г. Мінск імя І.С.Міранкова”

Ю.В.Новік

РЭКАМЕНДАВАНА ДА ЗАЦВЯРДЖЭННЯ:

Кафедрай мовазнаўства і лінгвадыдактыкі ўстановы адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка”
(пракакол № 10 ад 12.05.2025 г.)

Загадчык кафедры

Д.В.Дзятко

Навукова-метадычным саветам установы адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка”
(пракакол № 5 ад 17.06.2025 г.)

Афармленне вучэбнай праграмы і суправаджальных матэрыялаў дзеючым патрабаванням Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь адпавядае

Метадыст вучэбна-метадычнага аддзела

Я.В.Ціханава

Дырэктар бібліятэкі

Н.П.Сяткоўская

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Вучэбная дысцыпліна “Гістарычная граматыка беларускай мовы” прадугледжана адукацыйным стандартам і вучэбнымі планамі падрыхтоўкі студэнтаў па спецыяльнасці 6-05-0113-02 Філалагічная адукацыя (Беларуская мова і літаратура; Беларуская мова і літаратура. Замежная мова (з указаннем мовы)).

Мэта і задачы вучэбнай дысцыпліны.

Мэта вучэбнай дысцыпліны “Гістарычная граматыка беларускай мовы” – абагульніць і сістэматызаваць веды навучэнцаў па тэарэтычных пытаннях гісторыі беларускай мовы; развіць і ўдасканаліць філалагічнае мысленне студэнта і яго лінгвістычную кампетэнцыю ў гістарычным аналізе моўных фактаў.

Задачы вучэбнай дысцыпліны:

- даць навукова абгрунтаваныя тэарэтычныя веды па гісторыі развіцця фанетычнай сістэмы і граматычнага ладу беларускай мовы;
- раскрыць заканамернасці ўпарадкавання, нармалізацыі і кадыфікацыі беларускай літаратурнай мовы як складанай шматузроўневай сістэмы;
- сфарміраваць устойлівыя навыкі гістарычнага аналізу моўных фактаў;
- паказаць, якую ролю ў працэсе станаўлення літаратурнай мовы адыгрывалі пісьменнікі, грамадскія дзеячы, навукоўцы;
- развіць і ўмацаваць навыкі практычнага выкарыстання тэарэтычных ведаў пры каменціраванні беларускіх помнікаў пісьменства.

Месца вучэбнай дысцыпліны ў сістэме падрыхтоўкі спецыяліста з вышэйшай адукацыяй.

Вучэбная дысцыпліна адносіцца да модуля “Гісторыя і тэорыя мовы” кампанента ўстанова адукацыі.

Вучэбная дысцыпліна “Гістарычная граматыка беларускай мовы” звязана з такімі вучэбнымі дысцыплінамі, як “Стараславянская мова”, “Дыялекталогія беларускай мовы”, “Гісторыя беларускай літаратурнай мовы”.

У выніку вывучэння вучэбнай дысцыпліны “Гістарычная граматыка беларускай мовы” студэнт павінен:

ведаць:

- працэс станаўлення і развіцця старабеларускай мовы;
- адметныя асаблівасці фанетычнай сістэмы і граматычнага ладу беларускай мовы ў розныя перыяды яго гісторыі;

умець:

- чытаць і перакладаць старажытныя пісьмовыя тэксты, аналізаваць моўныя і стылістычныя асаблівасці пісьмовых помнікаў;

мець навыкі:

- гістарычнага аналізу моўных фактаў, практычнага выкарыстання тэарэтычных ведаў пры каменціраванні беларускіх пісьмовых помнікаў;
- разглядаць сучасныя моўныя факты ў іх гістарычнай дынаміцы.

Патрабаванні да кампетэнцый.

Засваенне вучэбнай дысцыпліны “Гістарычная граматыка беларускай мовы” павінна забяспечыць фарміраванне ў студэнтаў наступных кампетэнцый:

для студэнтаў спецыяльнасці 6-05-0113-02 Філалагічная адукацыя (Беларуская мова і літаратура)

СК-14: Ажыццяўляць практычны аналіз моўных з'яў у тэкстах розных тыпаў з пазіцый дыяхраніі, улічваючы ўяўленні аб генезісе беларускай мовы, эвалюцыі яе сістэм, умовах станаўлення беларускай літаратурнай нормы;

для студэнтаў спецыяльнасці 6-05-0113-02 Філалагічная адукацыя (Беларуская мова і літаратура. Замежная мова (з указаннем мовы))

СК-9: Ажыццяўляць практычны аналіз моўных з'яў у тэкстах розных тыпаў з пазіцый дыяхраніі, улічваючы ўяўленні аб генезісе беларускай мовы, эвалюцыі яе сістэм, умовах станаўлення беларускай літаратурнай нормы.

Усяго на вывучэнне вучэбнай дысцыпліны адводзіцца:

– для вочнай (дзённай) формы атрымання вышэйшай адукацыі – 108 гадзін, з іх 60 аўдыторных гадзін. Размеркаванне гадзін па відах заняткаў: лекцыі – 30 гадзін, практычныя заняткі – 30 гадзін, самастойная (пазааўдыторная) работа – 48 гадзін.

Працаёмкасць вучэбнай дысцыпліны – 3 заліковыя адзінкі.

Прамежкавая атэстацыя праводзіцца ў адпаведнасці з вучэбным планам па спецыяльнасці ў форме заліку ў 5-м семестры.

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАЙ ДЫСЦЫПЛІНЫ

1. УВОДЗІНЫ

1.1. Гісторыя беларускай мовы як раздзел мовазнаўства і вучэбная дысцыпліна. Прадмет і задачы курса. Сувязь гісторыі мовы з гісторыяй народа, яго культурай і літаратурай. Месца курса “Гісторыя беларускай мовы” ў сістэме іншых раздзелаў навукі аб беларускай мове.

Паняцце літаратурнай мовы і гістарычная зменлівасць яго зместу ў розныя эпохі развіцця грамадства. Вусная і пісьмовая формы літаратурнай мовы. Паняцце нормы літаратурнай мовы ў гістарычным аспекце.

Крыніцы вывучэння гісторыі беларускай мовы, прынцыпы адбору і прыёмы іх навуковай інтэрпрэтацыі.

Перыядызацыя гісторыі беларускай літаратурнай мовы. Агульнаўсходнеславянская літаратурная мова (XI – пачатак XIV стст.) – пачатак літаратурна-моўнай гісторыі усходніх славян (беларусаў, рускіх, украінцаў). Старабеларуская літаратурная мова (XIV – XVIII стст.). Новая беларуская літаратурная мова (XIX – XXI стст.).

2. ГІСТАРЫЧНАЯ ФАНЕТЫКА

2.1. Гукавая сістэма агульнаўсходнеславянскай мовы дапісьмовай эпохі. Структура склада. Актуальнасць тэндэнцыі да адкрытасці складоў і складовага сінгарманізму. Абмежаванасць дапушчальных груп зычных. Характар націску.

Сістэма галосных, іх класіфікацыя і характарыстыка. Галосныя пярэдняга і непярэдняга рада. Галосныя поўнага ўтварэння і рэдукаваныя, моцная і слабая пазіцыя рэдукаваных. Галосныя ў пачатку слова.

Сістэма зычных. Цвёрдыя, памякчоныя і спрадвечна мяккія зычныя. Заканамернасць спалучэння зычных з галоснымі гукамі ў складзе.

2.2. Фанетычныя працэсы дапісьмовай эпохі, адлюстраванне іх вынікаў у беларускай мове. Фанетычныя змяненні, агульныя для ўсіх славянскіх моў і ўласцівыя толькі мове ўсходніх славян; неаднолькавасць вынікаў фанетычных працэсаў у розных славянскіх мовах.

Пераходнае памякчэнне заднеязычных (першая, другая і трэцяя палаталізацыі), узнікненне чаргаванняў заднеязычных з шыпячымі і свісцячымі. Змяненне спалучэнняў [гт], [кт] перад галоснымі [і], [ь].

Лёс спалучэнняў зычных з наступным [j] (ётам). Змяненне заднеязычных, пярэднеязычных і губных у спалучэнні з [j]. Паходжанне афрыкаты *дж* у беларускай мове. Развіццё мяккасці санорных і спалучэння “губны + [л’]” на месцы спалучэння санорных і губных з [j]. Змяненне спалучэнняў зычных перад [j].

Дысіміляцыя ў спалучэннях *дт*, *тт* і звязанае з ёй чаргаванне [д] // [с’], [т] // [с’]. Спрашчэнне груп зычных і яго вынікі ў беларускай мове.

Спалучэнні *ор*, *ол* перад зычным у пачатку слова. Змяненне іх у *ра*, *ла* або *ро*, *ло* ў залежнасці ад інтанацыі. Змяненне спалучэнняў *ор*, *ол*, *ер*, *ел* у

становішчы паміж зычнымі. Развіццё першага поўнагалосся. Беларускія варыянты поўнагалосных спалучэнняў.

Насавыя галосныя, прычыны і фанетычныя ўмовы іх утварэння. Змяненне насавых галосных. Чаргаванні гукаў у беларускай мове, звязаныя з гісторыяй насавых галосных.

Страта [j] перад [э] у пачатку слова, змяненне [э] у [о] ва ўсходнеславянскіх мовах. Умовы пераходу пачатковага [э] у [о]. Адлюстраванне гэтага працэсу ў лексічных запазычаннях старажытнай пары. Чаргаванні галосных.

2.3. Фанетычныя працэсы пісьмовай эпохі. Гісторыя рэдукаваных галосных [ѣ], [ь]. Храналогія, прычыны і фанетычныя ўмовы страты рэдукаваных. Знікненне іх у слабай пазіцыі і супадзенне з [о], [э] у моцнай пазіцыі. Пераўтварэнне галосных [о], [э], што ўзніклі з рэдукаваных, у галосны [а] пад уплывам акання.

Вынікі страты рэдукаваных [ѣ], [ь] у вакалізме. Перабудова гукавой структуры слова. Бегласць галосных. Прычыны адсутнасці беглых галосных у адпаведных фанетычных пазіцыях. Варыянты прыназоўнікаў і прыставак, суфіксаў і каранёў, абумоўленыя стратаю рэдукаваных.

Прыстаўныя галосныя [і], [о (а)] перад санорнымі [р], [л], [м], [в] у пачатку слова. Фанетычныя ўмовы развіцця гэтай з'явы. Узнікненне ўстаўных галосных перад санорнымі ў новых канцавых спалучэннях зычных.

Падаўжэнне галосных [о], [э] у новых закрытых складах. Адлюстраванне гэтага працэсу ў сучасных гаворках поўдня Беларусі.

Спалучэнні рэдукаваных [ѣ], [ь] з плаўнымі ў становішчы паміж зычнымі. Плаўныя з наступнымі рэдукаванымі. Розны вынік змянення такіх спалучэнняў ва ўсходнеславянскіх мовах. Развіццё чаргаванняў [ро] // [ры], [ло] // [лы], [ле] // [лі] ў беларускай мове. Змяненне рэдукаваных [ѣ], [ь] у моцнай пазіцыі перад плаўнымі (у словах тыпу *тѣргъ*, *шѣлкѣ*, *вѣлкѣ*). Другое поўнагалоссе. Спецыфічнасць фанетычных умоў для яго развіцця. Непаслядоўнасць гэтай фанетычнай з'явы.

Гісторыя рэдукаваных [ы], [і]. Слабая і моцная пазіцыі рэдукаваных [ы], [і]. Неаднолькавасць вынікаў іх змянення ва ўсходнеславянскіх мовах.

Вынікі страты рэдукаваных [ѣ], [ь] у кансанантызме беларускай мовы. Утварэнне ў пачатку, у сярэдзіне і на канцы слоў новых груп зычных, звязанае са стратаю рэдукаваных [ѣ], [ь], і ўзнікненне ў іх умоў развіцця разнастайных фанетычных змяненняў. Другое спрашчэнне груп зычных, адлюстраванне яго беларускай арфаграфіяй. Страта канцавога [л] у дзеяслоўных формах і назоўніках.

Змяненне зычнага [в] на [ў]. Характар старажытнага [в]. Змяненне цвёрдага [л] на [ў], фанетычныя ўмовы працэсу, адлюстраванне яго вынікаў у помніках. Нефанетычны пераход [л] у [ў]. Зацвярдзенне губных перад зычнымі і на канцы слоў.

З'явы асіміляцыі ў новых спалучэннях зычных. Поўная і няпоўная, рэгрэсіўная і прагрэсіўная асіміляцыя. Прыпадабненне цвёрдых зычных да

мяккіх. Прыпадабненне глухих зычных да звонкіх. Прыпадабненне свісцячых зычных да шыпячых. Прыпадабненне шыпячых зычных да свісцячых. Зліццё (сцяжэнне) аднолькавых і аднатыпных зычных. Прыпадабненне ў спалучэнні **дн**. Узнікненне падоўжаных зычных. Дысіміляцыя ў новых групах зычных. Змяненне звонкіх зычных на канцы слоў у сувязі з падзеннем рэдукаваных.

Фанетычныя змяненні, не абумоўленыя стратаю рэдукаваных. Адметны характар іх вынікаў і месца ў станаўленні сістэмы спецыфічных рыс беларускай фанетыкі.

Змяненні галоснага [ѣ]. Дыфтангічны характар гука [ѣ]. Лёс галоснага [ѣ] ва ўсходнеславянскіх мовах. Супадзенне [ѣ] з галосным [э] у беларускай мове. Выпадкі замены [ѣ] галосным [і] у літаратурнай мове. Сляды былога [ѣ] у паўднёва-заходнім дыялекце.

Змяненне [э] на [о]. Пазіцыйная абумоўленасць пераходу [э] у [о]. Непаслядоўнасць вынікаў змянення [э] на [о] у сучаснай беларускай мове, яе прычыны. Пераход націскага [э] у [о] пасля мяккіх і зацвярдзелых зычных на канцы слоў.

Аканне. Тыпы акання ў сучасных беларускіх гаворках. Гіпотэзы адносна часу і месца ўзнікнення акання. Аканне – арфаэпічная і арфаграфічная норма беларускай літаратурнай мовы.

Страта канцавога [і] у дзеяслоўных формах. Адпадзенне галосных [у], [э] у канчатках ускосных склонаў назоўнікаў і прыметнікаў. Зліццё галосных на стыку марфем і ў канчатках прыметнікаў. Змяненне [і] на [й] у становішчы пасля галосных.

Далейшае памякчэнне зычных [д’], [т’]. Узнікненне дзекання і цекання. Погляды лінгвістаў (А.А.Шахматаў, Я.Ф.Карскі) на паходжанне дзекання і цекання ў беларускай мове.

Развіццё прыстаўных (пратэтычных) зычных [в], [ј], [г].

Зычны [г] у гісторыі беларускай мовы. Зацвярдзенне шыпячых, змяненні ў вымаўленні зычнага [ц], страта мяккаэрасці. Паходжанне зычнага [ф] у беларускай мове. З’яўленне ўстаўных заднеязычных (у інфінітыве *бегчы*, *секчы*). Страта канцавога [ј] (ёта) у прыметніках мужчынскага роду і ў 2-ой асобе загаднага ладу аднаскладовых дзеясловаў. Непераходнае памякчэнне заднеязычных [г], [к], [х]; змяненні ў артыкуляцыі [г], [к], [х], працягласць пашырэння працэсу. Змяненне спалучэнняў [дс], [тс] на [ц] падоўжаны ([цц]) у лічэбніках, зваротных дзеясловах.

3. ГІСТАРЫЧНАЯ ГРАМАТЫКА

Агульная характарыстыка граматычнага ладу агульнаўсходнеславянскай мовы дапісьмовай эпохі і часу ўзнікнення першых пісьмовых помнікаў. Часціны мовы. Дыферэнцыяцыя іменных часцін мовы.

3.1. Назоўнік. Граматычныя катэгорыі назоўнікаў агульнаўсходнеславянскай мовы. Катэгорыя роду, ліку і склона. Змяненне граматычнага роду некаторых назоўнікаў. Страта формы парнага ліку назоўнікаў, яго рэшткі ў сучаснай беларускай літаратурнай мове і гаворках.

Клічны склон назоўнікаў, яго лёс ва ўсходнеславянскіх мовах. Звужэнне яго функцыі ў беларускай мове. Катэгорыя адушаўлёнасці-неадушаўлёнасці.

Старажытная сістэма скланення назоўнікаў. Тыпы скланення назоўнікаў. Скланенне назоўнікаў жаночага і мужчынскага роду з асновай на **-ā-*, **-jā-*. Скланенне назоўнікаў мужчынскага і ніякага роду з асновай на **-ō-*, **-jō-*. Скланенне назоўнікаў жаночага і мужчынскага роду з асновай на **-ī-* (і кароткае). Скланенне назоўнікаў мужчынскага роду з асновай на **-ŭ-* (у кароткае). Скланенне назоўнікаў жаночага роду з асновай на **-ī-* (у доўгае). Скланенне назоўнікаў з асновай на зычныя гукі.

Асаблівасці скланення назоўнікаў. Адметнасць склонавых канчаткаў у залежнасці ад асновы мяккай, цвёрдай або на заднеязычны і граматычнага роду назоўнікаў. Змяненні канчаткаў кожнага тыпу скланення ў працэсе фарміравання беларускай мовы. Пераразмеркаванне старажытных тыпаў скланення назоўнікаў. Паходжанне рознаскланяльных назоўнікаў. Узаемаўплыў склонавых формаў назоўнікаў розных тыпаў. Вытлумачэнне наяўнасці варыянтных канчаткаў назоўнікаў у сучаснай беларускай мове.

Множны лік назоўнікаў. Працэс аб'яднання ў множным ліку розных тыпаў скланення старажытнага перыяду. Замацаванне ў склонавай парадыгме назоўнікаў множнага ліку сучаснай беларускай мовы пераважна канчаткаў былога скланення з асновай на *-ā-*, *-jā-*. Пашырэнне канчаткаў роднага склону -*оў*, *-аў* назоўнікаў былой асновы на *-ŭ-* на ўсе сучасныя тыпы скланення. Адлюстраванне працэсу уніфікацыі формаў множнага ліку ў пісьмовых помніках.

3.2. Займеннік. Разрады займеннікаў паводле адметнасці ў граматычных катэгорыях: 1) асабовыя і зваротны; 2) неасабовыя. Сістэма скланення і словаўтварэння займеннікаў старажытнага перыяду. Гісторыя скланення асабовых займеннікаў і зваротнага *себе*. Энклітычныя і суплетыўныя формы як характэрная асаблівасць у скланенні гэтых займеннікаў. Ужыванне і лёс энклітычных займеннікаў. Гісторыя займенніка 3-й асобы. Утварэнне сучасных формаў займеннікаў.

Гісторыя скланення неасабовых займеннікаў. Мяккая, цвёрдая і на заднеязычны разнавіднасць неасабовых займеннікаў. Асаблівасць скланення займеннікаў *весь*, *весья*, *всье*. Характар змяненняў у склонавых канчатках займеннікаў мяккай разнавіднасці, страта родавых адрозненняў у канчатках множнага ліку. Уплыў склонавых канчаткаў мяккай разнавіднасці на склонавыя формы неасабовых займеннікаў цвёрдай разнавіднасці ў працэсе станаўлення склонавай парадыгмы неасабовых займеннікаў сучаснай беларускай мовы. Паходжанне сучасных склонавых формаў займеннікаў *той*, *тая*, *тое*. Фанетычныя змяненні і змяненні па аналогіі ў склонавых формах займеннікаў *весь*, *весья*, *всье*. Скланенне пыталых займеннікаў *кьто*, *чьто*.

3.3. Прыметнік. Граматычныя катэгорыі прыметнікаў у старажытнасці. Іменныя (кароткія) і займенніковыя (поўныя) прыметнікі. Гісторыя іменных прыметнікаў, іх скланенне. Утварэнне займенніковых прыметнікаў.

Дыферэнцыяцыя сінтаксічных функцый іменных і займеннікавых прыметнікаў. Утварэнне сучасных склонавых формаў займеннікавых (поўных) прыметнікаў.

Фанетычныя змяненні ў канчатках займеннікавых прыметнікаў, іх роля ў фарміраванні склонавай параджы поўных прыметнікаў сучаснай беларускай мовы. Выпрацоўка агульных склонавых формаў прыметнікаў мужчынскага, жаночага і ніякага роду ў множным ліку. Супадзенне ў беларускай мове формы меснага склону адзіночнага ліку прыметнікаў мужчынскага і ніякага роду з творным.

Прыналежныя прыметнікі ў агульнаўсходнеславянскай мове, іх утварэнне і ўжыванне. Страта іменнымі (кароткімі) прыналежнымі прыметнікамі ўскосных склонавых формаў. Пашырэнне прыналежных прыметнікаў у сучаснай беларускай мове.

Ступені параўнання якасных прыметнікаў. Утварэнне вышэйшай ступені параўнання. Паходжанне формаўтваральнага суфікса. Іменныя (кароткія) і займеннікавыя (поўныя) формы вышэйшай ступені параўнання. Страта ўскосных склонавых формаў іменнымі прыметнікамі вышэйшай ступені параўнання. Пераход у беларускай мове іменнага (кароткага) прыметніка вышэйшай ступені параўнання ў назоўным склоне ў разрад прыслоўяў. Лёс займеннікавага (поўнага) прыметніка вышэйшай ступені параўнання ва ўсходнеславянскіх мовах. Развіццё найвышэйшай ступені параўнання ў беларускай мове.

3.4. Лічэбнік. Станаўленне лічэбніка як часціны мовы. Суадноснасць лічэбнікаў з іншымі часцінамі мовы. Групы колькасных лічэбнікаў у агульнаўсходнеславянскай мове. Сістэма іх скланення. Страта колькаснымі лічэбнікамі катэгорыі ліку і роду і выкліканыя ёю змяненні ў сістэме скланення лічэбнікаў. Станаўленне сучаснай сістэмы скланення лічэбнікаў у беларускай мове.

Простыя, складаныя і састаўныя колькасныя лічэбнікі. Утварэнне складаных лічэбнікаў *адзінаццаць – дзевятнаццаць, дваццаць, трыццаць, пяцьдзесят, шэсцьсот*; суадноснасць іх са словазлучэннямі. Лічэбнікі *сорак і дзевяноста*. Фанетычныя змяненні, што адбыліся ў складаных лічэбніках. Старажытныя формы парнага і множнага ліку лічэбнікаў, што выступаюць састаўнымі часткамі складаных лічэбнікаў *дваццаць, трыццаць, пяцьдзесят, дзвесце, трыста, чатырыста, семсот* і інш.

Дробавыя лічэбнікі (*полтора, полтретья, полшестя, полпятста*). Зборныя лічэбнікі ў старабеларускай літаратурна-пісьмовай мове.

Скланенне парадкавых лічэбнікаў. Знікненне скланення іменных парадкавых лічэбнікаў.

3.5. Дзеяслоў. Дзеепрыметнік. Сістэма дзеяслоўных формаў агульнаўсходнеславянскай мовы да XI ст. Асноўныя граматычныя катэгорыі дзеяслова: трыванне, стан, час, лад, асоба, лік. Сістэма формаў часу і трывання. Значэнне стану. Адсутнасць граматычнага выражэння катэгорыі стану ў спрагальных формах дзеяслова. Наяўнасць дыферэнцыяцыі станаў у дзеепрыметніках.

Сістэма часавых формаў дзеяслова. Простыя і складаныя (аналітычныя) формы часу. Лады дзеяслова. Класы дзеясловаў у агульнаўсходнеславянскай мове.

Змяненні ў формах дзеясловаў цяперашняга часу. Нетэматычныя і тэматычныя дзеясловы. Спражэнне нетэматычных дзеясловаў. Адметнасць канчаткаў і адрозненні ў аснове асабовых формаў нетэматычных дзеясловаў. Страта нетэматычнага спражэння. Рэшткі яго ў сучаснай беларускай мове. Асабовыя канчаткі тэматычных дзеясловаў цяперашняга часу. Фанетычныя змяненні ў іх. Пашырэнне формы 3-й асобы адзіночнага ліку без *-ть (-ць)* у дзеясловах 1, 2 і 3-га класаў, захаванне *-ть (-ць)* у форме 3-й асобы адзіночнага ліку дзеясловаў 4-га класа. Непаслядоўнасць гэтага змянення ў беларускіх гаворках.

Гісторыя прошлага часу дзеясловаў. Простыя (аорыст, імперфект) і складаныя (перфект, плюсквамперфект) формы прошлага часу. Значэнне аорыста, імперфекта, перфекта, плюсквамперфекта, іх суадноснасць з формамі трывання дзеяслова. Развіццё трыванняў і паступовыя змяненні ў сістэме прошлых часоў дзеяслова. Ранняя страта аорыста і імперфекта, адсутнасць гэтых часавых формаў у некаторых усходнеславянскіх граматах і ў помніках старажытнай беларускай мовы. Выкарыстанне былой асабовай формы аорыста (2 і 3-й асобы адзіночнага ліку) дзеяслова *быти* (часціцы бы) у сучаснай беларускай мове. Ужыванне перфекта ў старажытнай беларускай мове. Змяненне перфекта, утварэнне на яго аснове сучаснай формы прошлага часу. Ранняя форма плюсквамперфекта, выцясненне яе формай даўномінулага часу, што ўтваралася з іменнага дзеепрыметніка на *-л-* і перфекта дапаможнага дзеяслова *быти*. Страта плюсквамперфекта. Захаванне рэшткаў плюсквамперфекта ў сучаснай беларускай мове.

Формы будучага часу дзеясловаў у агульнаўсходнеславянскай мове. Будучы прасты і будучы складаны час, іх значэнне. Агульнасць канчаткаў будучага простага і цяперашняга часу. Развіццё адрозненняў закончанага і незакончанага трыванняў як асновы сэнсавага размежавання гэтых часавых формаў. Дзве складаныя формы будучага часу. Будучы складаны незакончанага трывання, варыянтнасць дапаможнага дзеяслова. Утварэнне сучаснага будучага складанага з дапаможным дзеясловам *быць*. Рэшткі будучага складанага з дапаможным дзеясловам *иму* ў сучасных паўднёвых гаворках беларускай мовы. Складаная форма будучага часу закончанага трывання, яе ўтварэнне і спражэнне. Паступовая страта будучага складанага закончанага трывання ва ўсходнеславянскіх мовах.

Умоўны лад. Утварэнне ўмоўнага (умоўна-пажадальнага) ладу шляхам спалучэння аорыста дапаможнага дзеяслова *быти* і дзеепрыметніка на *-л-* спрагальнага дзеяслова. Змяненне па асобах, значэнне ўмоўнага ладу. Страта дапаможным дзеясловам спражэння і пераўтварэнне формы 2 і 3-й асобы адзіночнага ліку аорыста *быти* ў нязменную часціцу. Адлюстраванне гэтага працэсу ў беларускіх помніках.

Загадны лад. Формы загаднага ладу тэматычных і нетэматычных дзеясловаў у старажытнасці. Утварэнне асабовых формаў, змены ў іх на працягу гісторыі беларускай мовы. Станаўленне сучаснага загаднага ладу. Развіццё апісальнай формы загаднага ладу 3-й асобы.

Іменныя формы дзеяслова. Інфінітыў, яго паходжанне і змяненне ў ім. Гісторыя супіна. Паходжанне зваротных дзеясловаў.

Сістэма дзеепрыметнікаў у агульнаўсходнеславянскай мове. Іменныя і займеннікавыя дзеепрыметнікі залежнага і незалежнага стану. Страта іменнымі дзеепрыметнікамі незалежнага стану склонавых формаў і пераўтварэнне іх у дзеепрыслоўі. Гісторыя дзеепрыслоўяў у беларускай мове. Займеннікавыя формы дзеепрыметнікаў незалежнага стану. Абмежаванасць выкарыстання, паступовы заняпад іх у беларускай мове. Пераход дзеепрыметнікаў у прыметнікі. Дзеепрыметнікі залежнага стану іменнай і займеннікавай формы, іх лёс у беларускай мове. Дзеепрыметнікі на *-л-* у гісторыі беларускай мовы.

3.6. Прыслоўе. Фарміраванне прыслоўя як часціны мовы, станаўленне яго граматычных прыкмет. Групы прыслоўяў паводле паходжання і значэння. Прыслоўі займеннікавага паходжання, адыменныя і аддзеяслоўныя. Спосабы ўтварэння прыслоўяў. Фанетычныя змяненні ў прыслоўях займеннікавага паходжання. Этымалогія адыменных і аддзеяслоўных прыслоўяў. Развіццё складаных прыслоўяў.

3.7. Службовыя словы. Прыназоўнікі ў агульнаўсходнеславянскай мове. Простыя і вытворныя прыназоўнікі. Паступовае абмежаванне сферы выкарыстання некаторых прыназоўнікаў (*къ, изъ, о*). Змяненне сінтаксічнай функцыі некаторых прыназоўнікаў у беларускай мове. Развіццё беларускіх варыянтаў прыназоўнікаў (*съ – з, отъ – ад, въ – у*). Узнікненне на беларускай аснове новых прыназоўнікаў.

Марфалагічныя групы злучнікаў агульнаўсходнеславянскай мовы. Спосабы ўтварэння новых злучнікаў. Паходжанне злучнікаў сучаснай беларускай мовы.

3.8. Просты сказ у старажытнабеларускай мове. Спосабы выражэння дзейніка і выказніка. Зборныя назоўнікі, асабовыя займеннікі, субстантываваныя часціны мовы, колькасна-іменныя і іншыя спалучэнні ў ролі дзейніка. Дзеяслоўны і іменны выказнік. Прэдыкатыўнае ўжыванне дзеепрыметнікаў незалежнага і залежнага стану ў агульнаўсходнеславянскай і старажытнай беларускай мове. Дапасаванне выказніка да дзейніка. Гісторыя канструкцыі “давальны самастойны”.

Выражэнне азначэння. Кароткія і поўныя прыметнікі, дзеепрыметнікі залежнага і незалежнага стану ў ролі азначэння. Пашырэнне прыдатка ў старажытнай беларускай мове. Перавага прыналежных прыметнікаў над прыіменным родным склонам назоўнікаў у выражэнні катэгорыі прыналежнасці ў старажытнай беларускай мове.

Асаблівасці кіравання. Развіццё прыназоўнікавых канструкцый на месцы старажытных беспрыназоўнікавых канструкцый. Паўторнае ўжыванне

прыназоўнікаў. Рэшткі паўторнага ўжывання прыназоўнікаў у сучаснай беларускай мове.

Месца членаў простага сказа ў старажытнай беларускай мове. Прамы і адваротны парадак галоўных членаў сказа. Тыпы простых сказаў у гісторыі беларускай мовы.

3.9. Складаны сказ. Складаназлучаныя сказы. Злучальная, супраціўная, размеркавальная сувязь у злучніковых сказах. Развіццё сказаў камбінаванай будовы ў беларускай мове. Бяззлучніковыя сказы. Развіццё сродкаў падпарадкавання і тыпаў даданых сказаў у гісторыі беларускай мовы. Канструкцыі з простаі і ўскоснай мовай.

**Вучэбна-метадычныя карта вучэбнай дысцыпліны
(дзённая форма атрымання вышэйшай адукацыі)**

№ раздзела, тэмы	Назва раздзела, тэмы	Колькасць аўдыторных гадзін		Самастойная работа	Літаратура	Форма кантролю ведаў
		Лекцыі	Практычныя заняткі			
ГІСТАРЫЧНАЯ ГРАМАТЫКА БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ		30	30	48		
1.	УВОДЗІНЫ	2		2		
1.1.	Гісторыя беларускай мовы як раздзел мовазнаўства і вучэбная дысцыпліна	2		2		
1.1.1	Прадмет і задачы курса. Сувязь гісторыі мовы з гісторыяй народа, яго культурай і літаратурай. Месца курса “Гісторыя беларускай мовы” ў сістэме іншых раздзелаў навукі аб беларускай мове. Паняцце літаратурнай мовы і гістарычная зменлівасць яго зместу ў розныя эпохі развіцця грамадства. Вусная і пісьмовая формы літаратурнай мовы. Паняцце нормы літаратурнай мовы ў гістарычным аспекце. Крыніцы вывучэння гісторыі беларускай мовы, прынцыпы адбору і прыёмы іх навуковай інтэрпрэтацыі. Перыядызацыя гісторыі беларускай літаратурнай мовы. Агульнаўсходнеславянская літаратурная мова (XI – пачатак XIV стст.) – пачатак літаратурна-моўнай гісторыі усходніх славян (беларусаў, рускіх, украінцаў). Старабеларуская літаратурная мова (XIV – XVIII стст.). Новая беларуская літаратурная мова (XIX – XXI стст.).	2		2	[1], дап. [1], [3]	
2.	ГІСТАРЫЧНАЯ ФАНЕТЫКА	14	18	14		
2.1.	Гукавая сістэма агульнаўсходнеславянскай мовы дапісьмовай эпохі	2		4		
2.1.1	Структура склада. Актualityнасць тэндэнцыі да адкрытасці складоў і складовага сінгарманізму. Абмежаванасць дапушчальных груп зычных. Характар націску. Сістэма галосных, іх класіфікацыя і характарыстыка. Галосныя пярэдняга і непярэдняга рада.	2		4	[1], дап. [3]	

	Галосныя поўнага ўтварэння і рэдукаваныя, моцная і слабая пазіцыя рэдукаваных. Галосныя ў пачатку слова. Сістэма зычных. Цвёрдыя, памякчоныя і спрадвечна мяккія зычныя. Заканамернасць спалучэння зычных з галоснымі гукамі ў складзе.					
2.2.	Фанетычныя працэсы дапісьмовай эпохі, адлюстраванне іх вынікаў у беларускай мове	4	8	4		
2.2.1	Фанетычныя змяненні, агульныя для ўсіх славянскіх моў і ўласцівыя толькі мове ўсходніх славян; неаднолькавасць вынікаў фанетычных працэсаў у розных славянскіх мовах. Пераходнае памякчэнне заднеязычных (першая, другая і трэцяя палаталізацыі), узнікненне чаргаванняў заднеязычных з шыпячымі і свісцячымі. Змяненне спалучэнняў [гт], [кт] перад галоснымі [і], [ь]. Лёс спалучэнняў зычных з наступным [j] (ётам). Змяненне заднеязычных, прырэднеязычных і губных у спалучэнні з [j]. Паходжанне афрыкаты дж у беларускай мове. Развіццё мяккасці санорных і спалучэння “губны + [л’]” на месцы спалучэння санорных і губных з [j]. Змяненне спалучэнняў зычных перад [j].	4	4		[1], дап. [3]	Мультыме- дыйная прэзентацыя
2.2.2	Дысіміляцыя ў спалучэннях дт, тт і звязанае з ёй чаргаванне [д] // [с’], [т] // [с’]. Спрашчэнне груп зычных і яго вынікі ў беларускай мове. Спалучэнні ор, ол перад зычным у пачатку слова. Змяненне іх у ра, ла або ро, ло ў залежнасці ад інтанацыі. Змяненне спалучэнняў ор, ол, ер, ел у становішчы паміж зычнымі. Развіццё першага поўнагалосся. Беларускія варыянты поўнагалосных спалучэнняў.		2	2		Фанетычны каментарый гістарычных форм слова
2.2.3	Насавыя галосныя, прычыны і фанетычныя ўмовы іх утварэння. Змяненне насавых галосных. Чаргаванні гукаў у беларускай мове, звязаныя з гісторыяй насавых галосных.		2		[1], дап. [3]	Фанетычны каментарый гістарычных форм слова
2.2.4	Страта [j] перад [э] у пачатку слова, змяненне [э] у [о] ва ўсходнеславянскіх мовах. Умовы пераходу пачатковага [э] у [о]. Адлюстраванне гэтага працэсу ў лексічных запазычаннях старажытнай пары. Чаргаванні галосных.			2		Гістарычны каментарый слоў
2.3.	Фанетычныя працэсы пісьмовай эпохі	8	10	6		
2.3.1	Гісторыя рэдукаваных галосных [ь], [ь]. Храналогія, прычыны і фанетычныя ўмовы страты рэдукаваных. Знікненне іх у слабай пазіцыі і супадзенне з [о], [э] у моцнай пазіцыі. Пераўтварэнне галосных [о], [э], што ўзніклі з рэдукаваных, у галосны [а] пад уплывам акання. Вынікі страты рэдукаваных [ь], [ь] у вакалізме. Перабудова гукавой структуры слова.	6		2	[1], дап. [3]	

	Бегласць галосных. Прычыны адсутнасці беглых галосных у адпаведных фанетычных пазіцыях. Варыянты прыназоўнікаў і прыставак, суфіксаў і каранёў, абумоўленыя стратаю рэдукаваных. Прыстаўныя галосныя [i], [o (a)] перад санорнымі [p], [l], [m], [v] у пачатку слова. Фанетычныя ўмовы развіцця гэтай з’явы. Узнікненне ўстаўных галосных перад санорнымі ў новых канцавых спалучэннях зычных. Падаўжэнне галосных [o], [э] у новых закрытых складах. Адлюстраванне гэтага працэсу ў сучасных гаворках поўдня Беларусі. Спалучэнні рэдукаваных [ъ], [ь] з плаўнымі ў становішчы паміж зычнымі. Плаўныя з наступнымі рэдукаванымі. Розны вынік змянення такіх спалучэнняў ва ўсходнеславянскіх мовах. Развіццё чаргаванняў [ro] // [ры], [lo] // [лы], [le] // [лі] ў беларускай мове. Змяненне рэдукаваных [ъ], [ь] у моцнай пазіцыі перад плаўнымі (у словах тыпу тьргъ, шьлкъ, вьлкъ). Другое поўнагалоссе. Спецыфічнасць фанетычных умоў для яго развіцця. Непаслядоўнасць гэтай фанетычнай з’явы. Гісторыя рэдукаваных [ы], [і]. Слабая і моцная пазіцыі рэдукаваных [ы], [і]. Неаднолькавасць вынікаў іх змянення ва ўсходнеславянскіх мовах. Вынікі страты рэдукаваных [ъ], [ь] у кансанантызме беларускай мовы. Утварэнне ў пачатку, у сярэдзіне і на канцы слоў новых груп зычных, звязанае са стратаю рэдукаваных [ъ], [ь], і ўзнікненне ў іх умоў развіцця разнастайных фанетычных змяненняў. Другое спрашчэнне груп зычных, адлюстраванне яго беларускай арфаграфіяй. Страта канцавога [л] у дзеяслоўных формах і назоўніках. Змяненне зычнага [в] на [ў]. Характар старажытнага [в]. Змяненне цвёрдага [л] на [ў], фанетычныя ўмовы працэсу, адлюстраванне яго вынікаў у помніках. Нефанетычны пераход [л] у [ў]. Зацвярджэнне губных перад зычнымі і на канцы слоў. З’явы асіміляцыі ў новых спалучэннях зычных. Поўная і няпоўная, рэгрэсіўная і прагрэсіўная асіміляцыя. Прыпадабненне цвёрдых зычных да мяккіх. Прыпадабненне глухіх зычных да звонкіх. Прыпадабненне свісцячых зычных да шыпячых. Прыпадабненне шыпячых зычных да свісцячых. Зліццё (сцяжэнне) аднолькавых і аднатыпных зычных. Прыпадабненне ў спалучэнні дн. Узнікненне падоўжаных зычных. Дысіміляцыя ў новых групах зычных					
2.3.2	Фанетычныя змяненні, не абумоўленыя стратаю рэдукаваных. Адметны характар іх вынікаў і месца ў станаўленні сістэмы спецыфічных рыс беларускай фанетыкі. Змяненні галоснага [ѣ] . Дыфтангічны характар гука [ѣ] . Лёс галоснага [ѣ] ва	2	6	2	[1], дап. [3],	

	ўсходнеславянскіх мовах. Супадзенне [ё] з галосным [э] у беларускай мове. Выпадкі замены [ё] галосным [і] у літаратурнай мове. Сляды былога [ё] у паўднёва-заходнім дыялекце. Змяненне [э] на [о]. Пазіцыйная абумоўленасць пераходу [э] у [о]. Непаслядоўнасць вынікаў змянення [э] на [о] у сучаснай беларускай мове, яе прычыны. Пераход націскага [э] у [о] пасля мяккіх і зацвярдзелых зычных на канцы слоў.					
2.3.3	Аканне. Тыпы акання ў сучасных беларускіх гаворках. Гіпотэзы адносна часу і месца ўзнікнення акання. Аканне – арфаэпічная і арфаграфічная норма беларускай літаратурнай мовы. Страта канцавога [і] у дзеяслоўных формах. Адпадзенне галосных [у], [э] у канчатках ускосных склонаў назоўнікаў і прыметнікаў. Зліццё галосных на стыку марфем і ў канчатках прыметнікаў. Змяненне [і] на [й] у становішчы пасля галосных.		2		[1], дап. [3]	Фанетычны каментарый гістарычных форм слова
2.3.4	Далейшае памякчэнне зычных [д’], [т’]. Узнікненне дзекання і цекання. Погляды лінгвістаў (А.А.Шахматаў, Я.Ф.Карскі) на паходжанне дзекання і цекання ў беларускай мове. Развіццё прыстаўных (пратэтычных) зычных [в], [ј], [г].		2	2	[1], дап. [3]	Вуснае апытванне
2.3.5	Зычны [г] у гісторыі беларускай мовы. Зацвярдзенне шыпячых, змяненні ў вымаўленні зычнага [ц], страта мяккаэрасці. Паходжанне зычнага [ф] у беларускай мове. З’яўленне ўстаўных заднеязычных (у інфінітыве бегчы, секчы). Страта канцавога [ј] (ёта) у прыметніках мужчынскага роду і ў 2-ой асобе заадагнага ладу аднаскладовых дзеясловаў. Непераходнае памякчэнне заднеязычных [г], [к], [х]; змяненні ў артыкуляцыі [г], [к], [х], працягласць пашырэння працэсу. Змяненне спалучэнняў [дс], [тс] на [ц] падоўжаны ([цц]) у лічэбніках, зваротных дзеясловах.				[1], дап. [3]	Гістарычны каментарый слоў
3.	ГІСТАРЫЧНАЯ ГРАМАТЫКА	14	12	32		
3.1.	Назоўнік	2	2	4		
3.1.1	Агульная характарыстыка граматычнага ладу агульнаўсходнеславянскай мовы дапісьмовай эпохі і часу ўзнікнення першых пісьмовых помнікаў. Часціны мовы. Дыферэнцыяцыя іменных часцін мовы. Граматычныя катэгорыі назоўнікаў агульнаўсходнеславянскай мовы. Катэгорыя роду, ліку і склону. Змяненне граматычнага роду некаторых назоўнікаў. Страта формы парнага ліку назоўнікаў, яго рэшткі ў сучаснай беларускай літаратурнай мове і гаворках. Клічны склон назоўнікаў, яго лёс ва ўсходнеславянскіх мовах. Звужэнне яго функцыі ў беларускай мове. Катэгорыя адушаўлёнасці-неадушаўлёнасці.	2		2	[1], дап. [4]	Мультымедыя ная прэзентацыя

3.1.2	Старажытная сістэма скланення назоўнікаў. Тыпы скланення назоўнікаў. Скланенне назоўнікаў жаночага і мужчынскага роду з асновай на *-ā-, *-jā-. Скланенне назоўнікаў мужчынскага і ніякага роду з асновай на *-ō-, *-jō-. Скланенне назоўнікаў жаночага і мужчынскага роду з асновай на *-ī- (і кароткае). Скланенне назоўнікаў мужчынскага роду з асновай на *-ī- (у кароткае). Скланенне назоўнікаў жаночага роду з асновай на *-ū- (у доўгае). Скланенне назоўнікаў з асновай на зычныя гукі. Асаблівасці скланення назоўнікаў. Адметнасць склонавых канчаткаў у залежнасці ад асновы мяккай, цвёрдай або на заднеязычны і граматычнага роду назоўнікаў. Змяненні канчаткаў кожнага тыпу скланення ў працэсе фарміравання беларускай мовы. Пераразмеркаванне старажытных тыпаў скланення назоўнікаў. Паходжанне рознаскланяльных назоўнікаў. Узаемаўплыў склонавых формаў назоўнікаў розных тыпаў. Вытлумачэнне наяўнасці варыянтных канчаткаў назоўнікаў у сучаснай беларускай мове. Множны лік назоўнікаў. Працэс аб'яднання ў множным ліку розных тыпаў скланення старажытнага перыяду. Замацаванне ў склонавай парадыгме назоўнікаў множнага ліку сучаснай беларускай мовы пераважна канчаткаў былога скланення з асновай на -ā-, -jā-. Пашырэнне канчаткаў роднага склону -оў, -аў назоўнікаў былой асновы на -ī- на ўсе сучасныя тыпы скланення. Адлюстраванне працэсу уніфікацыі формаў множнага ліку ў пісьмовых помніках.		2	2	[1], дап. [4]	Пісьмовыя практыкаванні
3.2.	Займеннік	2	2	4		
3.2.1	Разрады займеннікаў паводле адметнасці ў граматычных катэгорыях: 1) асабовыя і зваротны; 2) неасабовыя. Сістэма скланення і словаўтварэння займеннікаў старажытнага перыяду. Гісторыя скланення асабовых займеннікаў і зваротнага себе. Энклітычныя і суплетыўныя формы як характэрная асаблівасць у скланенні гэтых займеннікаў. Ужыванне і лёс энклітычных займеннікаў. Гісторыя займенніка 3-й асобы. Утварэнне сучасных формаў займеннікаў.	2		2	[1], дап. [4]	Гістарычны каментарый слоў
3.2.2	Гісторыя скланення неасабовых займеннікаў. Мяккая, цвёрдая і на заднеязычны разнавіднасць неасабовых займеннікаў. Асаблівасць скланення займеннікаў вьсь, вься, вьсе. Характар змянення ў склонавых канчатках займеннікаў мяккай разнавіднасці, страта родавых адрозненняў у канчатках множнага ліку. Уплыў склонавых канчаткаў мяккай разнавіднасці на склонавыя формы неасабовых займеннікаў цвёрдай разнавіднасці ў працэсе станаўлення склонавай парадыгмы неасабовых займеннікаў сучаснай беларускай мовы. Паходжанне сучасных склонавых формаў займеннікаў той, тая, тое. Фанетычныя змяненні і		2	2	[1], дап. [4]	Вуснае апытванне

	змяненні па аналогіі ў скланавых формах займеннікаў <i>всь, вься, вьсе</i> . Скланенне пыталых займеннікаў <i>кѣто, чѣто</i> .					
3.3	Прыметнік	2	2	4		
3.3.1	Граматычныя катэгорыі прыметнікаў у старажытнасці. Іменныя (кароткія) і займенніковыя (поўныя) прыметнікі. Гісторыя іменных прыметнікаў, іх скланенне. Утварэнне займенніковых прыметнікаў. Дыферэнцыяцыя сінтаксічных функцый іменных і займенніковых прыметнікаў. Утварэнне сучасных скланавых формаў займенніковых (поўных) прыметнікаў. Фанетычныя змяненні ў канчатках займенніковых прыметнікаў, іх роля ў фарміраванні скланавай парадзігмы поўных прыметнікаў сучаснай беларускай мовы. Выпрацоўка агульных скланавых формаў прыметнікаў мужчынскага, жаночага і ніякага роду ў множным ліку. Супадзенне ў беларускай мове формы меснага склону адзіночнага ліку прыметнікаў мужчынскага і ніякага роду з творным. Прыналежныя прыметнікі ў агульнаўсходнеславянскай мове, іх утварэнне і ўжыванне. Страта іменнымі (кароткімі) прыналежнымі прыметнікамі ўскосных скланавых формаў. Пашырэнне прыналежных прыметнікаў у сучаснай беларускай мове.	2		2	[1], дап. [4]	
3.3.2	Ступені параўнання ясных прыметнікаў. Утварэнне вышэйшай ступені параўнання. Паходжанне формаўтваральнага суфікса. Іменныя (кароткія) і займенніковыя (поўныя) формы вышэйшай ступені параўнання. Страта ўскосных скланавых формаў іменнымі прыметнікамі вышэйшай ступені параўнання. Пераход у беларускай мове іменнага (кароткага) прыметніка вышэйшай ступені параўнання ў назоўным склоне ў разрад прыслоўяў. Лёс займеннікавага (поўнага) прыметніка вышэйшай ступені параўнання ва ўсходнеславянскіх мовах. Развіццё найвышэйшай ступені параўнання ў беларускай мове.		2	2	[1], дап. [4]	Гістарычны каментарый тэкстаў
3.4.	Лічэбнік	1		4		
3.4.1	Станаўленне лічэбніка як часціны мовы. Суадноснасць лічэбнікаў з іншымі часцінамі мовы. Групы колькасных лічэбнікаў у агульнаўсходнеславянскай мове. Сістэма іх скланення. Страта колькаснымі лічэбнікамі катэгорыі ліку і роду і выкліканыя ёю змяненні ў сістэме скланення лічэбнікаў. Станаўленне сучаснай сістэмы скланення лічэбнікаў у беларускай мове. Простыя, складаныя і састаўныя колькасныя лічэбнікі. Утварэнне складаных лічэбнікаў <i>адзінаццаць – дзевятнаццаць, дваццаць, трыццаць, пяцьдзсят, шэсцьсот</i> ; суадноснасць іх са словазлучэннямі. Лічэбнікі <i>сорак і дзевяноста</i> . Фанетычныя змяненні, што адбыліся ў	1		4	[1], дап. [4]	Гістарычны каментарый слоў

	складаных лічэбніках. Старажытныя формы парнага і множнага ліку лічэбнікаў, што выступаюць састаўнымі часткамі складаных лічэбнікаў <i>дваццаць, трыццаць, пяцьдзсят, дзвесце, трыста, чатырыста, семсот</i> і інш. Дробавыя лічэбнікі (<i>полтора, полтретья, полшесть, полпятая</i>). Зборныя лічэбнікі ў старабеларускай літаратурна-пісьмовай мове. Скланенне парадкавых лічэбнікаў. Знікненне скланення іменных парадкавых лічэбнікаў.					
3.5.	Дзеяслоў. Дзеепрыметнік	4	4	8		
3.5.1	Сістэма дзеяслоўных формаў агульнаўсходнеславянскай мовы да XI ст. Асноўныя граматычныя катэгорыі дзеяслова: трыванне, стан, час, лад, асоба, лік. Сістэма формаў часу і трывання. Значэнне стану. Адсутнасць граматычнага выражэння катэгорыі стану ў спрагальных формах дзеяслова. Наяўнасць дыферэнцыяцыі станаў у дзеепрыметніках. Сістэма часавых формаў дзеяслова. Простыя і складаныя (аналітычныя) формы часу. Лады дзеяслова. Класы дзеясловаў у агульнаўсходнеславянскай мове.	2		2	[1], дап. [4]	
3.5.2	Змяненні ў формах дзеясловаў цяперашняга часу. Нетэматычныя і тэматычныя дзеясловы. Спражэнне нетэматычных дзеясловаў. Адметнасць канчаткаў і адрозненні ў аснове асабовых формаў нетэматычных дзеясловаў. Страта нетэматычнага спражэння. Рэшткі яго ў сучаснай беларускай мове. Асабовыя канчаткі тэматычных дзеясловаў цяперашняга часу. Фанетычныя змяненні ў іх. Пашырэнне формы 3-й асобы адзіночнага ліку без <i>-ть (-ць)</i> у дзеясловах 1, 2 і 3-га класаў, захаванне <i>-ть (-ць)</i> у форме 3-й асобы адзіночнага ліку дзеясловаў 4-га класа. Непаслядоўнасць гэтага змянення ў беларускіх гаворках.	2		2	[1], дап. [4]	
3.5.3	Гісторыя прошлага часу дзеясловаў. Простыя (аорыст, імперфект) і складаныя (перфект, плюсквамперфект) формы прошлага часу. Значэнне аорыста, імперфекта, перфекта, плюсквамперфекта, іх суадноснасць з формамі трывання дзеяслова. Развіццё трыванняў і паступовыя змяненні ў сістэме прошлых часоў дзеяслова. Ранняя страта аорыста і імперфекта, адсутнасць гэтых часавых формаў у некаторых усходнеславянскіх граматах і ў помніках старажытнай беларускай мовы. Выкарыстанне былой асабовай формы аорыста (2 і 3-й асобы адзіночнага ліку) дзеяслова <i>быти</i> (часціцы бы) у сучаснай беларускай мове. Ужыванне перфекта ў старажытнай беларускай мове. Змяненне перфекта, утварэнне на яго аснове сучаснай формы прошлага часу. Ранняя форма плюсквамперфекта, выцясненне яе формай даўномінулага часу, што ўтваралася з іменнага дзеепрыметніка на <i>-л-</i> і перфекта дапаможнага дзеяслова <i>быти</i> . Страта плюсквамперфекта. Захаванне рэшткаў плюсквамперфекта ў сучаснай беларускай мове.		2		[1], дап. [4]	Гістарычны каментарый слоў

	Формы будучага часу дзеясловаў у агульнаўсходнеславянскай мове. Будучы прасты і будучы складаны час, іх значэнне. Агульнасць канчаткаў будучага простага і цяперашняга часу. Развіццё адрозненняў закончанага і незакончанага трыванняў як асновы сэнсавага размежавання гэтых часавых формаў. Дзве складаныя формы будучага часу. Будучы складаны незакончанага трывання, варыянтнасць дапаможнага дзеяслова. Утварэнне сучаснага будучага складанага з дапаможным дзеясловам <i>быць</i>. Рэшткі будучага складанага з дапаможным дзеясловам <i>іму</i> ў сучасных паўднёвых гаворках беларускай мовы. Складаная форма будучага часу закончанага трывання, яе ўтварэнне і спражэнне. Паступовая страта будучага складанага закончанага трывання ва ўсходнеславянскіх мовах.					
3.5.4	Умоўны лад. Утварэнне ўмоўнага (умоўна-пажадальнага) ладу шляхам спалучэння аорыста дапаможнага дзеяслова <i>быти</i> і дзеепрыметніка на <i>-л-</i> спрагальнага дзеяслова. Змяненне па асобах, значэнне ўмоўнага ладу. Страта дапаможным дзеясловам спражэння і пераўтварэнне формы 2 і 3-й асобы адзіночнага ліку аорыста <i>быти</i> ў нязменную часціцу. Адлюстраванне гэтага працэсу ў беларускіх помніках. Загадны лад. Формы загаднага ладу тэматычных і нетэматычных дзеясловаў у старажытнасці. Утварэнне асабовых формаў, змены ў іх на працягу гісторыі беларускай мовы. Станаўленне сучаснага загаднага ладу. Развіццё апісальнай формы загаднага ладу 3-й асобы. Іменныя формы дзеяслова. Інфінітыў, яго паходжанне і змяненне ў ім. Гісторыя супіна. Паходжанне зваротных дзеясловаў.		1	2	[1], дап. [4]	Апытванне, пісьмовыя і вусныя практыкаванні
3.5.5	Сістэма дзеепрыметнікаў у агульнаўсходнеславянскай мове. Іменныя і займенніковыя дзеепрыметнікі залежнага і незалежнага стану. Страта іменнымі дзеепрыметнікамі незалежнага стану склонавых формаў і пераўтварэнне іх у дзеепрыслоўі. Гісторыя дзеепрыслоўяў у беларускай мове. Займенніковыя формы дзеепрыметнікаў незалежнага стану. Абмежаванасць выкарыстання, паступовы заняпад іх у беларускай мове. Пераход дзеепрыметнікаў у прыметнікі. Дзеепрыметнікі залежнага стану іменнай і займенніковай формы, іх лёс у беларускай мове. Дзеепрыметнікі на <i>-л-</i> у гісторыі беларускай мовы.		1		[1], дап. [4]	Гістарычны каментарый тэкстаў
3.6.	Прыслоўе	1		2		
3.6.1	Фарміраванне прыслоўя як часціны мовы, станаўленне яго граматычных прыкмет. Групы прыслоўяў паводле паходжання і значэння. Прыслоўі займеннікавага паходжання, адыменныя і аддзеяслоўныя. Спосабы ўтварэння прыслоўяў. Фанетычныя змяненні ў прыслоўях займеннікавага паходжання. Этымалогія адыменных і аддзеяслоўных прыслоўяў.	1		2	[1], дап. [4]	

	Развіццё складаных прыслоўяў.					
3.7.	Службовыя словы			2		
3.7.1	Прыназоўнікі ў агульнаўсходнеславянскай мове. Простыя і вытворныя прыназоўнікі. Паступовае абмежаванне сферы выкарыстання некаторых прыназоўнікаў (<i>къ, изъ, о</i>). Змяненне сінтаксічнай функцыі некаторых прыназоўнікаў у беларускай мове. Развіццё беларускіх варыянтаў прыназоўнікаў (<i>сь – з, отъ – ад, вь – у</i>). Узнікненне на беларускай аснове новых прыназоўнікаў. Марфалагічныя групы злучнікаў агульнаўсходнеславянскай мовы. Спосабы ўтварэння новых злучнікаў. Паходжанне злучнікаў сучаснай беларускай мовы.			2	[1], дап. [4]	
3.8.	Просты сказ у старажытнабеларускай мове	1	2	2		
3.8.1	Спосабы выражэння дзейніка і выказніка. Зборныя назоўнікі, асабовыя займеннікі, субстантываваныя часціны мовы, колькасна-іменныя і іншыя спалучэнні ў ролі дзейніка. Дзеяслоўны і іменны выказнік. Прэдыкатыўнае ўжыванне дзеепрыметнікаў незалежнага і залежнага стану ў агульнаўсходнеславянскай і старажытнай беларускай мове. Дапасаванне выказніка да дзейніка. Гісторыя канструкцыі “давальны самастойны”. Выражэнне азначэння. Кароткія і поўныя прыметнікі, дзеепрыметнікі залежнага і незалежнага стану ў ролі азначэння. Пашырэнне прыдатка ў старажытнай беларускай мове. Перавага прыналежных прыметнікаў над прыіменным родным склонам назоўнікаў у выражэнні катэгорыі прыналежнасці ў старажытнай беларускай мове. Асаблівасці кіравання. Развіццё прыназоўнікавых канструкцый на месцы старажытных беспрыназоўнікавых канструкцый. Паўторнае ўжыванне прыназоўнікаў. Рэшткі паўторнага ўжывання прыназоўнікаў у сучаснай беларускай мове. Месца членаў простага сказа ў старажытнай беларускай мове. Прамы і адваротны парадак галоўных членаў сказа. Тыпы простых сказаў у гісторыі беларускай мовы.	1	2	2	[1], дап. [4]	Мультыме- дыйная прэзентацыя
3.9.	Складаны сказ	1		2		
3.9.1	Складаназлучаныя сказы. Злучальная, супраціўная, размеркавальная сувязь у злучнікавых сказах. Развіццё сказаў камбінаванай будовы ў беларускай мове. Бяззлучнікавыя сказы. Развіццё сродкаў падпарадкавання і тыпаў даданых сказаў у гісторыі беларускай мовы. Канструкцыі з простых і ўскоснай мовай.	1		2	[1], дап. [4]	Мультыме- дыйная прэзентацыя
	Усяго	30	30	48		залік

ІНФАРМАЦЫЙНА-МЕТАДЫЧНАЯ ЧАСТКА

ЛІТАРАТУРА

Асноўная літаратура

1. Гісторыя беларускай мовы [Электронны рэсурс] : вучэб.-метады. комплекс / склад.: Д. В. Дзятко, М. С. Ржавуцкая / Репозиторий БГПУ. – Рэжым доступу: <https://elib.bspu.by/handle/doc/30900>. – Дата доступу: 26.03.2024.

Дадатковая літаратура

1. Леванцэвіч, Л. В. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы : вучэб. дапам. / Л. В. Леванцэвіч. – Мінск : Рэсп. ін-т выш. шк., 2020. – 192 с.

2. Леванцэвіч, Л. В. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы : практыкум / Л. В. Леванцэвіч. – Брэст : Брэсц. дзярж. ун-т, 2019. – 73 с.

3. Свістунова, М. І. Гістарычная фанетыка беларускай мовы : вучэб. дапам. / М. І. Свістунова, Г. К. Ціванова. – Мінск : Рэсп. ін-т выш. шк., 2022. – 299 с.

4. Янкоўскі, Ф. М. Гісторыя беларускай мовы: гістарычная граматыка : вучэб. дапам. / Ф. М. Янкоўскі ; навук. рэд. Д. В. Дзятко. – Мінск : Выш. шк., 2019. – 263 с.

МЕТАДЫЧНЫЯ РЭКАМЕДАЦЫІ ПА АРГАНІЗАЦЫІ САМАСТОЙНАЙ ПРАЦЫ СТУДЭНТАЎ

Адна з галоўных задач вышэйшай школы – павышэнне якасці падрыхтоўкі спецыялістаў. Выпускнік павінен не толькі засвойваць веды па прадметах, але і ўмець самастойна набываць новыя звесткі, прымяняць іх на практыцы і весці навукова-даследчую дзейнасць.

Самастойная работа студэнтаў – важны сродак падрыхтоўкі да прафесійнай дзейнасці. У межах курса “Гістарычная граматыка беларускай мовы” яна накіравана на:

- паўтарэнне, замацаванне і абагульненне матэрыялу;
- фарміраванне ўменняў аналізу гістарычных моўных з’яў;
- развіццё навыкаў самастойнай навуковай працы;
- падрыхтоўку да самаадукацыі.

Крыніцы інфармацыі для самастойнай працы:

- канспекты лекцый;
- падручнікі і дапаможнікі па гістарычнай граматыцы;
- навуковыя артыкулы і манаграфіі;
- электронныя рэсурсы (базы даных, архівы, лінгвістычныя корпусы).

Формы і віды самастойнай працы:

– аўдыторная самастойная праца (выкананне практычных заданняў на семінарах; аналіз тэкстаў старабеларускай мовы; складанне табліц, схем, парадыгм);

– праца пад кантролем выкладчыка (кансультацыі па складаных тэмах; праверка заданняў; падрыхтоўка да выніковай атэстацыі);

– пазааўдыторная самастойная праца (вывучэнне тэарэтычнага матэрыялу; напісанне рэфератаў, даследчых прац; падрыхтоўка да канферэнцый і дыскусій).

Асноўныя віды заданняў:

– вывучэнне тэкстаў (чытанне і аналіз навуковай літаратуры; канспектаванне і складанне тэзісаў; параўнанне розных падыходаў да вывучэння моўных з’яў);

– практычныя заданні (аналіз фанетычных, марфалагічных і сінтаксічных змен у беларускай мове; рэканструкцыя старажытных формаў слоў; выкананне параўнальна-гістарычных даследаванняў);

– творчыя і даследчыя працы (падрыхтоўка прэзентацый; удзел у навуковых семінарах);

– метады замацавання ведаў (праца з канспектамі і падручнікамі; складанне параўнальных табліц; адказы на кантрольныя пытанні; самакантроль).

Тыпы самастойных работ:

- паводле ўзору (аналіз аналагічных моўных з’яў);
- рэканструктыўна-варыятыўныя (прымяненне ведаў у новых умовах);
- эўрыстычныя (рашэнне нестандартных задач, напрыклад, рэканструкцыя старажытных формаў).

Самастойная праца па гістарычнай граматыцы беларускай мовы спрыяе глыбокаму засваенню матэрыялу, развівае крытычнае мысленне і даследчыя навыкі, што асабліва важна для будучых філолагаў.

Для правядзення кантролю самастойнай працы студэнтаў выкарыстоўваюцца:

№ п/п	Назва АС	Кароткая характарыстыка ацэначнага сродку	Прадстаўленне АС у ВП
1.	Вуснае апытванне	Ацэначны сродак, які ўяўляе сабой дыялагічную форму праверкі ведаў, накіраваную на выяўленне разумення студэнтам тэарэтычных асноў дысцыпліны, яго ўмення аналізаваць і сінтэзаваць інфармацыю, а таксама лагічна выказваць свае думкі.	У адпаведнасці з пералікам пазіцый у вучэбна-метадычнай карце вучэбнай дысцыпліны.
2.	Гістарычны каментарый слоў	Ацэначны сродак, які патрабуе ад студэнта дэталёвага аналізу лексічных адзінак: выяўлення іх этымалогіі, фанетычных і семантычных змен, параўнання са старажытнымі тэкстамі і іншымі славянскімі мовамі, што дазваляе ацаніць веды пра эвалюцыю беларускай лексікі, ўменне працаваць з крыніцамі і фармуляваць навукова абгрунтаваныя высновы.	У адпаведнасці з вучэбным выданнем: Свістунова, М. І. Гістарычная фанетыка беларускай мовы : вучэб. дапам. / М. І. Свістунова, Г. К. Ціванова. – Мінск : Рэсп. ін-т выш. шк., 2022. – 299 с., а таксама ў СДН MOODLE https://bspu.by/moodle/course/view.php?id=8985
3.	Гістарычны каментарый тэкстаў	Ацэначны сродак, які патрабуе ад студэнта комплекснага аналізу моўных асаблівасцей помніка пісьменнасці з пазіцый гістарычнай граматыкі; уключае выяўленне і тлумачэнне архаічных фанетычных, марфалагічных, сінтаксічных і лексічных з'яў, іх параўнанне з сучаснымі моўнымі нормамаі, а таксама рэканструкцыю першапачатковага выгляду моўных адзінак.	У адпаведнасці з вучэбным выданнем: Свістунова, М. І. Гістарычная фанетыка беларускай мовы : вучэб. дапам. / М. І. Свістунова, Г. К. Ціванова. – Мінск : Рэсп. ін-т выш. шк., 2022. – 299 с., а таксама ў СДН MOODLE https://bspu.by/moodle/course/view.php?id=8985
4.	Мультымедыяная прэзентацыя	Ацэначны сродак, які дазваляе студэнту візуальна і сістэматычна прадставіць ключавыя паняцці і звесткі па вывучанай тэме з выкарыстаннем тэхнічных сродкаў; уключае структураваны выклад матэрыялу з дапамогай слайдаў, якія змяшчаюць тэкставую інфармацыю,	У адпаведнасці з пералікам пазіцый у вучэбна-метадычнай карце вучэбнай дысцыпліны.

№ п/п	Назва АС	Кароткая характарыстыка ацэначнага сродку	Прадстаўленне АС у ВП
		ілюстрацыі, схемы, табліцы, аўдыя- і відэафрагменты.	
5.	Пісьмовыя практыкаванні	Ацэначны сродак, які ўяўляе сабой сістэматызаваную працу студэнта па аналізе і апісанні моўных з’яў у гістарычнай перспектыве.	У адпаведнасці з вучэбнымі выданнямі: 1) Леванцэвіч, Л. В. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы : вучэб. дапам. / Л. В. Леванцэвіч. – Мінск : Рэсп. ін-т выш. шк., 2020. – 192 с.; 2) Леванцэвіч, Л. В. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы : практыкум / Л. В. Леванцэвіч. – Брэст : Брэст. дзярж. ун-т, 2019. – 73 с., а таксама ў СДН MOODLE https://bspu.by/moodle/course/view.php?id=8985
6.	Фанетычны каментарый гістарычных форм слова	ацэначны сродак, які патрабуе ад студэнта падрабязнага аналізу гукавога развіцця моўных адзінак, уключаючы рэканструкцыю старажытных фанем, выяўленне заканамернасцей іх змен (напрыклад, пераход “е” > “а”, знікненне рэдукаваных, з’ява дысіміляцыі) і параўнанне з сучасным станам мовы, што дазваляе ацаніць разуменне студэнтам фанетычных працэсаў, яго ўменне прымяняць параўнальна-гістарычны метады і дакладна фармуляваць лінгвістычныя назіранні.	У адпаведнасці з вучэбным выданнем: Свістунова, М. І. Гістарычная фанетыка беларускай мовы : вучэб. дапам. / М. І. Свістунова, Г. К. Ціванова. – Мінск : Рэсп. ін-т выш. шк., 2022. – 299 с., а таксама ў СДН MOODLE https://bspu.by/moodle/course/view.php?id=8985

**ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫКАНАННЯ
САМАСТОЙНАЙ РАБОТЫ СТУДЭНТАЎ**
дзённая форма атрымання адукацыі

№ н/п	Назва тэмы, раздзела	Кол-ць гадзін на СРС	Заданне	Форма выканання
1.1.1.	Гісторыя беларускай мовы як раздзел мовазнаўства і вучэбная дысцыпліна	2	Карыстаючыся энцыклапедыяй “Беларуская мова” (Мінск, 1994), зрабіць канспект артыкула “Гісторыя беларускай літаратурнай мовы” [с. 147-156]	Канспект
2.1.1.	Структура склада. Актуальнасць тэндэнцыі да адкрытасці складоў і складовага сінгарманізму. Абмежаванасць дапушчальных груп зычных. Характар націску. Сістэма галосных, іх класіфікацыя і характарыстыка. Галосныя пярэдняга і непярэдняга рада. Галосныя поўнага ўтварэння і рэдукавання, моцная і слабая пазіцыя рэдукаваных. Галосныя ў пачатку слова. Сістэма зычных. Цвёрдыя, памякчоныя і спрадвечна мяккія зычныя. Заканамернасць спалучэння зычных з галоснымі гукамі ў складзе.	4	Даць характарыстыку галосным паводле ўтварэння (2, № 1, с.14) і характарыстыку зычным паводле месца і спосабу ўтварэння [2, № 15, с.21]	Пісьмовае практыкаванне
2.2.2.	Дысіміляцыя ў спалучэннях дт, тт і звязанае з ёй чаргаванне [д] // [с’], [т] // [с’]. Спрашчэнне груп зычных і яго вынікі ў беларускай мове. Спалучэнні ор, ол перад зычным у пачатку слова. Змяненне іх у ра, ла або ро, ло ў залежнасці ад інтанацыі. Змяненне спалучэнняў ор, ол, ер, ел у становішчы паміж зычнымі. Развіццё першага поўнагалосся. Беларускія варыянты поўнагалосных спалучэнняў.	2	Выявіць суадносіны няпоўнагалосных і поўнагалосных форм [2, № 30, с.28-29], паказаць заканамернасці палаталізацыі заднеязычных у беларускай мове [2, № 42, с.34]	Пісьмовая работа
2.2.4.	Страта [j] перад [э] у пачатку слова, змяненне [э] у [о] ва ўсходнеславянскіх мовах. Умовы пераходу пачатковага [э] у [о]. Адлюстраванне гэтага працэсу ў лексічных запазычаннях старажытнай пары. Чаргаванні галосных.	2	Запоўніць табліцу	Пісьмовая работа
2.3.1.	Гісторыя рэдукаваных галосных [ъ], [ь]. Храналогія, прычыны і фанетычныя ўмовы страты рэдукаваных. Знікненне іх у слабай пазіцыі і супадзенне з [о], [э] у моцнай пазіцыі. Пераўтварэнне галосных [о], [э], што ўзніклі з рэдукаваных, у галосны [а] пад уплывам акання. Вынікі страты рэдукаваных [ъ], [ь] у вакалізме. Перабудова гукавой структуры слова. Бегласць галосных. Прычыны адсутнасці беглых	2	Устанавіць пазіцыю рэдукаваных ы, и [2, № 50, с.38]	Аналіз фанетычнай пазіцыі

	галосных у адпаведных фанетычных пазіцыях. Варыянты прыназоўнікаў і прыставак, суфіксаў і каранёў, абумоўленыя стратаю рэдукаваных.			
2.3.2.	Фанетычныя змяненні, не абумоўленыя стратаю рэдукаваных. Адметны характар іх вынікаў і месца ў станаўленні сістэмы спецыфічных рыс беларускай фанетыкі. Змяненні галоснага [ё]. Дыфтангічны характар гука [ё]. Лёс галоснага [ё] ва ўсходнеславянскіх мовах. Супадзенне [ё] з галосным [э] у беларускай мове. Выпадкі замены [ё] галосным [і] у літаратурнай мове. Сляды былога [ё] у паўднёва-заходнім дыялекце. Змяненне [э] на [о]. Пазіцыйная абумоўленасць пераходу [э] у [о]. Непаслядоўнасць вынікаў змянення [э] на [о] у сучаснай беларускай мове, яе прычыны. Пераход націскага [э] у [о] пасля мяккіх і зацвярдзелых зычных на канцы слоў.	2	Устанавіць пазіцыю рэдукаваных ы, и [2, № 50, с.38]	Аналіз фанетычнай пазіцыі
2.3.4.	Далейшае памякчэнне зычных [д’], [т’]. Узнікненне дзекання і цекання. Погляды лінгвістаў (А.А.Шахматаў, Я.Ф.Карскі) на паходжанне дзекання і цекання ў беларускай мове. Развіццё прыстаўных (пратэтычных) зычных [в], [і], [г].	2	Растлумачыць прычыны гукавога змянення беларускіх і рускіх адпаведнікаў [2, № 62, с.41]	Параўнанне беларускіх і рускіх адпаведнікаў
3.1.1.	Агульная характарыстыка граматычнага ладу агульнаўсходнеславянскай мовы дапісьмовай эпохі і часу ўзнікнення першых пісьмовых помнікаў. Часціны мовы. Дыферэнцыяцыя іменных часцін мовы. Граматычныя катэгорыі назоўнікаў агульнаўсходнеславянскай мовы. Катэгорыя роду, ліку і склону. Змяненне граматычнага роду некаторых назоўнікаў. Страта формы парнага ліку назоўнікаў, яго рэшткі ў сучаснай беларускай літаратурнай мове і гаворках. Клічны склон назоўнікаў, яго лёс ва ўсходнеславянскіх мовах. Звужэнне яго функцыі ў беларускай мове. Катэгорыя адушаўлёнасці-неадушаўлёнасці.	2	Выканаць поўны граматычны разбор назоўнікаў па ўзоры [2, № 44, с.102]	Граматычны разбор
3.1.2.	Старажытная сістэма скланення назоўнікаў. Тыпы скланення назоўнікаў. Скланенне назоўнікаў жаночага і мужчынскага роду з асновай на *-ā-, *-jā-. Скланенне назоўнікаў мужчынскага і ніякага роду з асновай на *-ō-, *-jō-. Скланенне назоўнікаў жаночага і мужчынскага роду з асновай на *-ī- (і кароткае). Скланенне назоўнікаў мужчынскага роду з асновай на *-ū- (у кароткае). Скланенне назоўнікаў жаночага роду з асновай на *-ū- (у доўгае). Скланенне назоўнікаў з асновай на зычныя гукі.	2	Выканаць поўны граматычны разбор назоўнікаў па ўзоры [2, № 44, с.102]	Граматычны разбор

3.2.1.	Разрады займеннікаў паводле адметнасці ў граматычных катэгорыях: 1) асабовыя і зваротны; 2) неасабовыя. Сістэма скланення і словаўтварэння займеннікаў старажытнага перыяду. Гісторыя скланення асабовых займеннікаў і зваротнага <i>себе</i> . Энклітычныя і суплетыўныя формы як характэрная асаблівасць у скланенні гэтых займеннікаў. Ужыванне і лёс энклітычных займеннікаў. Гісторыя займенніка 3-й асобы. Утварэнне сучасных формаў займеннікаў.	2	Прааналізаваць займеннікі як часціну мовы [2, № 10, с.106]	Марфалагічны аналіз
3.2.2.	Гісторыя скланення неасабовых займеннікаў. Мяккая, цвёрдая і на заднеязычны разнавіднасць неасабовых займеннікаў. Асаблівасць скланення займеннікаў <i>весь, вся, все</i> . Характар змяненняў у склонавых канчатках займеннікаў мяккай разнавіднасці, страта родавых адрозненняў у канчатках множнага ліку. Уплыў склонавых канчаткаў мяккай разнавіднасці на склонавыя формы неасабовых займеннікаў цвёрдай разнавіднасці ў працэсе станаўлення склонавай парадыгмы неасабовых займеннікаў сучаснай беларускай мовы. Паходжанне сучасных склонавых формаў займеннікаў <i>той, тая, тое</i> . Фанетычныя змяненні і змяненні па аналогіі ў склонавых формах займеннікаў <i>весь, вся, все</i> . Скланенне пыталых займеннікаў <i>кьто, чьто</i> .	2		
3.3.1.	Граматычныя катэгорыі прыметнікаў у старажытнасці. Іменныя (кароткія) і займеннікавыя (поўныя) прыметнікі. Гісторыя іменных прыметнікаў, іх скланенне. Утварэнне займеннікавых прыметнікаў. Дыферэнцыяцыя сінтаксічных функцый іменных і займеннікавых прыметнікаў. Утварэнне сучасных склонавых формаў займеннікавых (поўных) прыметнікаў. Фанетычныя змяненні ў канчатках займеннікавых прыметнікаў, іх роля ў фарміраванні склонавай парадыгмы поўных прыметнікаў сучаснай беларускай мовы. Выпрацоўка агульных склонавых формаў прыметнікаў мужчынскага, жаночага і ніякага роду ў множным ліку. Супадзенне ў беларускай мове формы меснага склону адзіночнага ліку прыметнікаў мужчынскага і ніякага роду з творным. Прыналежныя прыметнікі ў агульнаўсходнеславянскай мове, іх утварэнне і ўжыванне. Страта іменнымі (кароткімі) прыналежнымі прыметнікамі ўскосных склонавых формаў. Пашырэнне прыналежных прыметнікаў у сучаснай беларускай мове.	2	Паказаць асаблівасці ўтварэння вышэйшай ступені параўнання прыметніка ў сучасных ўсходнеславянскіх мовах	Параўнанне формаў прыметніка

3.3.2.	Ступені параўнання якасных прыметнікаў. Утварэнне вышэйшай ступені параўнання. Паходжанне формаўтваральнага суфікса. Іменныя (кароткія) і займеннікавыя (поўныя) формы вышэйшай ступені параўнання. Страта ўскосных склонавых формаў іменнымі прыметнікамі вышэйшай ступені параўнання. Пераход у беларускай мове іменнага (кароткага) прыметніка вышэйшай ступені параўнання ў назоўным склоне ў разрад прыслоўяў. Лёс займеннікавага (поўнага) прыметніка вышэйшай ступені параўнання ва ўсходнеславянскіх мовах. Развіццё найвышэйшай ступені параўнання ў беларускай мове.	2		
3.4.1.	Станаўленне лічэбніка як часціны мовы. Суадноснасць лічэбнікаў з іншымі часцінамі мовы. Групы колькасных лічэбнікаў у агульнаўсходнеславянскай мове. Сістэма іх скланення. Страта колькаснымі лічэбнікамі катэгорыі ліку і роду і выкліканыя ёю змяненні ў сістэме скланення лічэбнікаў. Станаўленне сучаснай сістэмы скланення лічэбнікаў у беларускай мове. Простыя, складаныя і састаўныя колькасныя лічэбнікі. Утварэнне складаных лічэбнікаў <i>адзінаццаць – дзевятнаццаць, дваццаць, трыццаць, пяцьдзесят, шэсцьсот</i>; суадноснасць іх са словазлучэннямі. Лічэбнікі <i>сорак і дзевяноста</i>. Фанетычныя змяненні, што адбыліся ў складаных лічэбніках. Старажытныя формы парнага і множнага ліку лічэбнікаў, што выступаюць састаўнымі часткамі складаных лічэбнікаў <i>дваццаць, трыццаць, пяцьдзесят, двэсце, трыста, чатырыста, семсот</i> і інш. Дробавыя лічэбнікі (<i>полтора, полтретья, полшеста, полпятста</i>). Зборныя лічэбнікі ў старабеларускай літаратурна-пісьмовай мове. Скланенне парадкавых лічэбнікаў. Знікненне скланення іменных парадкавых лічэбнікаў.	4	Запоўніць табліцу, указаць разрад лічэбніка па значэнні, склад, склон і інш. [2, № 14, с.119]	Праца з табліцай
3.5.1.	Сістэма дзеяслоўных формаў агульнаўсходнеславянскай мовы да XI ст. Асноўныя граматычныя катэгорыі дзеяслова: трыванне, стан, час, лад, асоба, лік. Сістэма формаў часу і трывання. Значэнне стану. Адсутнасць граматычнага выражэння катэгорыі стану ў спрагальных формах дзеяслова. Наяўнасць дзеепрыметнікаў. Сістэма часавых формаў дзеяслова. Простыя і складаныя (аналітычныя) формы часу. Лады дзеяслова. Класы дзеясловаў у агульнаўсходнеславянскай мове.	2	Даць гістарычнае тлумачэнне дзеяслоўным формам [2, № 3, с.120]	Гістарычны аналіз

3.5.2.	Змяненні ў формах дзеясловаў цяперашняга часу. Нетэматычныя і тэматычныя дзеясловы. Спражэнне нетэматычных дзеясловаў. Адметнасць канчаткаў і адрозненні ў аснове асабовых формаў нетэматычных дзеясловаў. Страта нетэматычнага спражэння. Рэшткі яго ў сучаснай беларускай мове. Асабовыя канчаткі тэматычных дзеясловаў цяперашняга часу. Фанетычныя змяненні ў іх. Пашырэнне формы 3-й асобы адзіночнага ліку без <i>-ць (-цѣ)</i> у дзеясловах 1, 2 і 3-га класаў, захаванне <i>-ць (-цѣ)</i> у форме 3-й асобы адзіночнага ліку дзеясловаў 4-га класа. Непаслядоўнасць гэтага змянення ў беларускіх гаворках.	2	Выпісаць дзеясловы і зрабіць іх марфалагічны разбор [2, № 38, с.133]	Марфалагічны разбор
3.5.4.	Умоўны лад. Утварэнне ўмоўнага (умоўна-пажадальнага) ладу шляхам спалучэння аорыста дапаможнага дзеяслова <i>быти</i> і дзеепрыметніка на <i>-л-</i> спрагальнага дзеяслова. Змяненне па асобах, значэнне ўмоўнага ладу. Страта дапаможным дзеясловам спражэння і пераўтварэнне формы 2 і 3-й асобы адзіночнага ліку аорыста <i>быти</i> ў нязменную часціцу. Адлюстраванне гэтага працэсу ў беларускіх помніках. Загадны лад. Формы загаднага ладу тэматычных і нетэматычных дзеясловаў у старажытнасці. Утварэнне асабовых формаў, змены ў іх на працягу гісторыі беларускай мовы. Станаўленне сучаснага загаднага ладу. Развіццё апісальнай формы загаднага ладу 3-й асобы. Іменныя формы дзеяслова. Інфінітыў, яго паходжанне і змяненне ў ім. Гісторыя супіна. Паходжанне зваротных дзеясловаў.	2	Падрыхтаваць праект “Вывучэнне дзеясловаў у беларускім мовазнаўстве”	Праект
3.5.5.	Сістэма дзеепрыметнікаў у агульнаўсходнеславянскай мове. Іменныя і займеннікавыя дзеепрыметнікі залежнага і незалежнага стану. Страта іменнымі дзеепрыметнікамі незалежнага стану склонавых формаў і пераўтварэнне іх у дзеепрыслоўі. Гісторыя дзеепрыслоўяў у беларускай мове. Займеннікавыя формы дзеепрыметнікаў незалежнага стану. Абмежаванасць выкарыстання, паступовы заняпад іх у беларускай мове. Пераход дзеепрыметнікаў у прыметнікі. Дзеепрыметнікі залежнага стану іменнай і займеннікавай формы, іх лёс у беларускай мове. Дзеепрыметнікі на <i>-л-</i> у гісторыі беларускай мовы.	2	Падрыхтаваць праект “Вывучэнне дзеясловаў у беларускім мовазнаўстве”	Праект
3.6.1.	Фарміраванне прыслоўя як часціны мовы, станаўленне яго граматычных прыкмет. Групы прыслоўяў паводле паходжання і значэння.	2	Растлумачыць паходжанне і марфемны склад	Этымалагічны аналіз

	Прыслоўі займеннікавага паходжання, адыменныя і аддзеяслоўныя. Спосабы ўтварэння прыслоўяў. Фанетычныя змяненні ў прыслоўях займеннікавага паходжання. Этымалогія адыменных і аддзеяслоўных прыслоўяў. Развіццё складаных прыслоўяў.		прыслоўяў [2, № 4, с.135-136]	
3.7.1.	Прыназоўнікі ў агульнаўсходнеславянскай мове. Простыя і вытворныя прыназоўнікі. Паступовае абмежаванне сферы выкарыстання некаторых прыназоўнікаў (<i>къ, изъ, о</i>). Змяненне сінтаксічнай функцыі некаторых прыназоўнікаў у беларускай мове. Развіццё беларускіх варыянтаў прыназоўнікаў (<i>съ – з, отъ – ад, въ – у</i>). Узнікненне на беларускай аснове новых прыназоўнікаў. Марфалагічныя групы злучнікаў агульнаўсходнеславянскай мовы. Спосабы ўтварэння новых злучнікаў. Паходжанне злучнікаў сучаснай беларускай мовы.	2	Даць тлумачэнне паходжання службовых слоў [2, № 3, с.144]	Этымалагічны аналіз
3.8.1.	Спосабы выражэння дзейніка і выказніка. Зборныя назоўнікі, асабовыя займеннікі, субстантываваныя часціны мовы, колькасна-іменныя і іншыя спалучэнні ў ролі дзейніка. Дзеяслоўны і іменны выказнік. Прэдыкатыўнае ўжыванне дзеепрыметнікаў незалежнага і залежнага стану ў агульнаўсходнеславянскай і старажытнай беларускай мове. Гісторыя канструкцыі “давальны самастойны”. Выражэнне азначэння. Кароткія і поўныя прыметнікі, дзеепрыметнікі залежнага і незалежнага стану ў ролі азначэння. Пашырэнне прыдатка ў старажытнай беларускай мове. Перавага прыналежных прыметнікаў над прыіменным родным склонам назоўнікаў у выражэнні катэгорыі прыналежнасці ў старажытнай беларускай мове. Асаблівасці кіравання. Развіццё прыназоўнікавых канструкцый на месцы старажытных беспрыназоўнікавых канструкцый. Рэшткі паўторнага ўжывання прыназоўнікаў у сучаснай беларускай мове. Месца членаў простага сказа ў старажытнай беларускай мове. Прамы і адваротны парадак галоўных членаў сказа. Тыпы простых сказаў у гісторыі беларускай мовы.	2	Даць тлумачэнне паходжання службовых слоў [2, № 3, с.144]	Этымалагічны аналіз
3.9.1.	Складаназлучаныя сказы. Злучальная, супраціўная, размеркавальная сувязь у злучнікавых сказах. Развіццё сказаў камбінаванай будовы ў беларускай мове. Бяззлучнікавыя сказы. Развіццё сродкаў падпарадкавання і тыпаў дадanych сказаў у гісторыі беларускай мовы. Канструкцыі з простага і ўскоснай мовай.	2	Зрабіць схему “Складаназлучаныя сказы ў беларускай мове”	Схема
	УСЯГО:	48		

ПЕРАЛІК СРОДКАЎ ДЫЯГНОСТЫКІ ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ

У якасці сродкаў дыягностыкі вынікаў вучэбнай дзейнасці па гістарычнай граматыцы беларускай мовы выкарыстоўваюцца наступныя.

Вуснае апытванне – дыялагічная форма праверкі ведаў, накіраваная на ацэнку разумення тэарэтычных асноў, умення аналізаваць і сінтэзаваць інфармацыю, лагічна выказваць думкі.

Гістарычныя каментарыі слоў – аналіз лексічных адзінак з выяўленнем іх этымалогіі, фанетычных і семантычных змен, параўнаннем са старажытнымі тэкстамі і славянскімі мовамі.

Гістарычны каментарый тэкстаў – комплексны аналіз моўных асаблівасцей помнікаў пісьменнасці з рэканструкцыяй першапачатковых форм і параўнаннем з сучаснымі нормаў.

Мультымедычная прэзентацыя – візуальнае і сістэматычнае прадстаўленне матэрыялу з выкарыстаннем слайдаў, ілюстрацый, схем, аўдыя- і відэаматэрыялаў.

Пісьмовыя практыкаванні – сістэматызаваная праца па аналізе і апісанні моўных з’яў у гістарычнай перспектыве.

Фанетычны каментарый гістарычных форм слова – падрабязны аналіз гукавога развіцця моўных адзінак з рэканструкцыяй старажытных фанем і выяўленнем заканамернасцей іх змен.

**ПРЫКЛАДНЫ ПЕРАЛІК ТЭАРЭТЫЧНЫХ ПЫТАННЯЎ ДА ЗАЛІКУ
ПА ДЫСЦЫПЛІНЕ
«ГІСТАРЫЧНАЯ ГРАМАТЫКА БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ»
Дзённае аддзяленне**

1. Прадмет і задачы курса. Сувязь гісторыі мовы з гісторыяй народа, яго культурай і літаратурай. Месца курса “Гісторыя беларускай мовы” ў сістэме іншых раздзелаў навукі аб беларускай мове.

2. Крыніцы вывучэння гісторыі беларускай мовы, прынцыпы адбору і прыёмы іх навуковай інтэрпрэтацыі.

3. Перыядызацыя гісторыі беларускай літаратурнай мовы. Агульнаўсходнеславянская літаратурная мова (XI – пачатак XIV стст.) – пачатак літаратурна-моўнай гісторыі усходніх славян (беларусаў, рускіх, украінцаў). Старабеларуская літаратурная мова (XIV – XVIII стст.). Новая беларуская літаратурная мова (XIX – XXI стст.).

4. Структура склада. Актуальнасць тэндэнцыі да адкрытасці складоў і складовага сінгарманізму. Абмежаванасць дапушчальных груп зычных. Характар націску.

5. Сістэма галосных, іх класіфікацыя і характарыстыка. Галосныя пярэдняга і непярэдняга рада. Галосныя поўнага ўтварэння і рэдукаваныя, моцная і слабая пазіцыя рэдукаваных. Галосныя ў пачатку слова.

6. Сістэма зычных. Цвёрдыя, памякчоныя і спрадвечна мяккія зычныя. Заканамернасць спалучэння зычных з галоснымі гукамі ў складзе.

7. Фанетычныя змяненні, агульныя для ўсіх славянскіх моў і ўласцівыя толькі мове ўсходніх славян; неаднолькавасць вынікаў фанетычных працэсаў у розных славянскіх мовах.

8. Пераходнае памякчэнне заднеязычных (першая, другая і трэцяя палаталізацыі), узнікненне чаргаванняў заднеязычных з шыпячымі і свісцячымі. Змяненне спалучэнняў [гг], [кк] перад галоснымі [і], [ь].

9. Лёс спалучэнняў зычных з наступным [j] (ётам). Змяненне заднеязычных, пярэднеязычных і губных у спалучэнні з [j]. Паходжанне афрыкаты **дж** у беларускай мове. Развіццё мяккасці санорных і спалучэння “губны + [л’]” на месцы спалучэння санорных і губных з [j]. Змяненне спалучэнняў зычных перад [j].

10. Дысіміляцыя ў спалучэннях **дт**, **тт** і звязанае з ёй чаргаванне [д] // [с’], [т] // [с’]. Спрашчэнне груп зычных і яго вынікі ў беларускай мове. Спалучэнні **ор**, **ол** перад зычным у пачатку слова. Змяненне іх у **ра**, **ла** або **ро**, **ло** ў залежнасці ад інтанацыі. Змяненне спалучэнняў **ор**, **ол**, **ер**, **ел** у становішчы паміж зычнымі. Развіццё першага поўнагалосся. Беларускія варыянты поўнагалосных спалучэнняў.

11. Насавыя галосныя, прычыны і фанетычныя ўмовы іх утварэння. Змяненне насаваых галосных. Чаргаванні гукаў у беларускай мове, звязаныя з гісторыяй насаваых галосных. Страта [j] перад [э] у пачатку слова, змяненне [э] у [о] ва ўсходнеславянскіх мовах. Умовы пераходу пачатковага [э] у [о]. Адлюстраванне гэтага працэсу ў лексічных запазычаннях старажытнай пары. Чаргаванні галосных.

12. Гісторыя рэдукаваных галосных [ѣ], [ѣ]. Храналогія, прычыны і фанетычныя ўмовы страты рэдукаваных. Знікненне іх у слабай пазіцыі і супадзенне з [о], [э] у моцнай пазіцыі. Пераўтварэнне галосных [о], [э], што ўзніклі з рэдукаваных, у галосны [а] пад уплывам акання.

13. Вынікі страты рэдукаваных [ѣ], [ѣ] у вакалізме. Перабудова гукавой структуры слова. Бегласць галосных. Прычыны адсутнасці беглых галосных у адпаведных фанетычных пазіцыях. Варыянты прыназоўнікаў і прыставак, суфіксаў і каранёў, абумоўленыя стратаю рэдукаваных.

14. Прыстаўныя галосныя [і], [о (а)] перад санорнымі [р], [л], [м], [в] у пачатку слова. Фанетычныя ўмовы развіцця гэтай з'явы.

15. Падаўжэнне галосных [о], [э] у новых закрытых складах. Адлюстраванне гэтага працэсу ў сучасных гаворках поўдня Беларусі.

16. Спалучэнні рэдукаваных [ѣ], [ѣ] з плаўнымі ў становішчы паміж зычнымі. Плаўныя з наступнымі рэдукаванымі. Розны вынік змянення такіх спалучэнняў ва ўсходнеславянскіх мовах.

17. Гісторыя рэдукаваных [ы], [і]. Слабая і моцная пазіцыі рэдукаваных [ы], [і]. Неаднолькавасць вынікаў іх змянення ва ўсходнеславянскіх мовах.

18. Вынікі страты рэдукаваных [ѣ], [ѣ] у кансанантызме беларускай мовы.

19. Змяненне зычнага [в] на [ў]. Характар старажытнага [в]. Змяненне цвёрдага [л] на [ў], фанетычныя ўмовы працэсу, адлюстраванне яго вынікаў у помніках. Нефанетычны пераход [л] у [ў]. Зацвярдзенне губных перад зычнымі і на канцы слоў.

20. З'явы асіміляцыі ў новых спалучэннях зычных. Зліццё (сцяжэнне) аднолькавых і аднатыпных зычных. Узнікненне падоўжаных зычных. Дысіміляцыя ў новых групах зычных. Змяненне звонкіх зычных на канцы слоў у сувязі з падзеннем рэдукаваных.

21. Фанетычныя змяненні, не абумоўленыя стратаю рэдукаваных. Адметны характар іх вынікаў і месца ў станаўленні сістэмы спецыфічных рыс беларускай фанетыкі.

22. Аканне. Тыпы акання ў сучасных беларускіх гаворках. Гіпотэзы адносна часу і месца ўзнікнення акання. Аканне – арфаэпічная і арфаграфічная норма беларускай літаратурнай мовы.

23. Страта канцавога [і] у дзеяслоўных формах. Адпадзенне галосных [у], [э] у канчатках ускосных склонаў назоўнікаў і прыметнікаў. Зліццё галосных на стыку марфем і ў канчатках прыметнікаў. Змяненне [і] на [й] у становішчы пасля галосных.

24. Далейшае памякчэнне зычных [д'], [т']. Узнікненне дзекання і цекання. Погляды лінгвістаў (А.А.Шахматаў, Я.Ф.Карскі) на паходжанне дзекання і цекання ў беларускай мове.

25. Развіццё прыстаўных (пратэтычных) зычных [в], [ј], [г]. Зычны [г] у гісторыі беларускай мовы.

26. Граматычныя катэгорыі назоўнікаў агульнаўсходнеславянскай мовы. Катэгорыя роду, ліку і склону. Змяненне граматычнага роду некаторых назоўнікаў. Страта формы парнага ліку назоўнікаў, яго рэшткі ў сучаснай беларускай літаратурнай мове і гаворках. Клічны склон назоўнікаў, яго лёс ва

ўсходнеславянскіх мовах. Звужэнне яго функцыі ў беларускай мове. Катэгорыя адушаўлёнасці-неадушаўлёнасці.

27. Старажытная сістэма скланення назоўнікаў.

28. Асаблівасці скланення назоўнікаў. Адметнасць склонавых канчаткаў у залежнасці ад асновы мяккай, цвёрдай або на заднеязычны і граматычнага роду назоўнікаў. Змяненні канчаткаў кожнага тыпу скланення ў працэсе фарміравання беларускай мовы. Пераразмеркаванне старажытных тыпаў скланення назоўнікаў. Паходжанне рознаскланяльных назоўнікаў. Узаемаўплыў склонавых формаў назоўнікаў розных тыпаў. Вытлумачэнне наяўнасці варыянтных канчаткаў назоўнікаў у сучаснай беларускай мове.

29. Множны лік назоўнікаў.

30. Разрады займеннікаў. Сістэма скланення і словаўтварэння займеннікаў старажытнага перыяду.

31. Гісторыя скланення неасабовых займеннікаў.

32. Граматычныя катэгорыі прыметнікаў у старажытнасці. Іменныя (кароткія) і займенніковыя (поўныя) прыметнікі. Гісторыя іменных прыметнікаў, іх скланенне. Утварэнне займенніковых прыметнікаў. Дыферэнцыяцыя сінтаксічных функцый іменных і займенніковых прыметнікаў. Утварэнне сучасных склонавых формаў займенніковых (поўных) прыметнікаў.

33. Прыналежныя прыметнікі ў агульнаўсходнеславянскай мове, іх утварэнне і ўжыванне. Страта іменнымі (кароткімі) прыналежнымі прыметнікамі ўскосных склонавых формаў. Пашырэнне прыналежных прыметнікаў у сучаснай беларускай мове.

34. Ступені параўнання якасных прыметнікаў.

35. Станаўленне лічэбніка як часціны мовы.

36. Простыя, складаныя і састаўныя колькасныя лічэбнікі.

37. Дробавыя лічэбнікі.

38. Сістэма дзеяслоўных формаў агульнаўсходнеславянскай мовы да XI ст.

39. Сістэма часавых формаў дзеяслова.

40. Гісторыя прошлага часу дзеясловаў.

41. Формы будучага часу дзеясловаў у агульнаўсходнеславянскай мове.

42. Умоўны лад.

43. Загадны лад.

44. Іменныя формы дзеяслова. Інфінітыў, яго паходжанне і змяненне ў ім. Гісторыя супіна. Паходжанне зваротных дзеясловаў.

45. Сістэма дзеепрыметнікаў у агульнаўсходнеславянскай мове.

46. Фарміраванне прыслоўя як часціны мовы, станаўленне яго граматычных прыкмет.

47. Прыназоўнікі ў агульнаўсходнеславянскай мове.

48. Спосабы выражэння дзейніка і выказніка.

49. Выражэнне азначэння.

50. Складаназлучаныя сказы. Злучальная, супраціўная, размеркавальная сувязь у злучніковых сказах.

КРЫТЭРЫІ АЦЭНКІ ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ
(прамежкавая атэстацыя)

№	Адзнака	Крытэрыі
1.	залічана	дастаткова поўныя і сістэматызаваныя веды ў аб'ёме вучэбнай праграмы УВА па вучэбнай дысцыпліне, модулі; выкарыстанне неабходнай навуковай тэрміналогіі, граматы, лагічна правільны адказ на пытанні, уменне рабіць абагульненні і абгрунтаваныя высновы; валоданне інструментарыем вучэбнай дысцыпліны, модуля, уменне яго выкарыстоўваць у вырашэнні вучэбных і прафесійных задач; здольнасць самастойна прымяняць тыпавыя рашэнні ў межах вучэбнай праграмы УВА па вучэбнай дысцыпліне, модулі; засваенне асноўнай літаратуры, рэкамендаванай вучэбнай праграмай УВА па вучэбнай дысцыпліне, модулі; уменне арыентавацца ў базавых тэорыях, канцэпцыях і напрамках па вывучаемай вучэбнай дысцыпліне, модулі і даваць ім параўнальную ацэнку; актыўная самастойная работа на практычных, лабараторных занятках, перыядычны ўдзел у групавых абмеркаваннях, высокі ўзровень культуры выканання заданняў
2.	не залічана	недастаткова поўны аб'ём ведаў у межах вучэбнай праграмы УВА па вучэбнай дысцыпліне, модулі; веданне асобных літаратурных крыніц, рэкамендаваных вучэбнай праграмай УВА па вучэбнай дысцыпліне, модулі; выкарыстанне навуковай тэрміналогіі, адказ на пытанні з істотнымі, лагічнымі памылкамі; слабое валоданне інструментарыем вучэбнай дысцыпліны, модуля, некампетэнтнасць у рашэнні стандартных (тыповых) задач; няўменне арыентавацца ў асноўных тэорыях, канцэпцыях і накірунках вывучаемай вучэбнай дысцыпліны, модуля; пасіўнасць на практычных і лабараторных занятках, нізкі ўзровень культуры выканання заданняў

ПРАТАКОЛ УЗГАДНЕННЯ ВУЧЭБНАЙ ПРАГРАМЫ УВА

Назва вучэбнай дысцыпліны, з якой патрабуецца ўзгадненне	Назва кафедры	Прапановы аб зменах у змесце вучэбнай праграмы ўстановы вышэйшай адукацыі па вучэбнай дысцыпліне	Рашэнне, прынятае кафедрай, што распрацавала вучэбную праграму
Стараславянская мова; Дыялекталогія беларускай мовы; Гісторыя беларускай літаратурнай мовы	мовазнаўства і лінгвадыдактыкі	Дубліраванне вучэбнага матэрыялу і неістотныя супярэчнасці паміж праграмамі ліквідаваны на этапе распрацоўкі вучэбных праграм	Лічыць праграму ўзгодненай з дысцыплінамі на стадыі яе падрыхтоўкі (пратакол № __ ад _____ г.).